

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Studium humanitní vzdělanosti

Jiří Pražák

Progresivně-regresivní analýza J. P. Sartra

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Jakub Chavalka, Ph.D.

Praha 2023

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně. Všechny použité
prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo
stejného titulu.

.....

V Praze dne:

Podpis autora práce:

Poděkování

Děkuji panu doktoru Chavalkovi za provedení procesem psaní bakalářské práce a ochotně poskytnuté rady, připomínky a konzultace a své přítelkyni Lucii za morální oporu.

Anotace

Cílem bakalářské práce je představit Sartrovu progresivně-regresivní analýzu jakožto metodu poznávání, a to v kontextu existencialismu a marxismu. V práci budou nejdříve vymezena teoretická východiska Sartrovi filosofie, a stejně tak hlavní body Sartrova existencialismu. V druhé části práce popíšu vztah progresivně-regresivní analýzy k vybraným společenskovědním metodám, například, psychoanalýze, sociologii a antropologii a prostor bude věnován také Sartrově kritice filosofie marxismu. Následně představím samotnou progresivně-regresivní analýzu a uvedu příklad jejího použití na postavě Gustava Flauberta.

Annotation

The aim of this thesis is to present Sartre's progressive-regressive analysis as a method of understanding within the context of Existentialism and Marxism. The thesis first outlines the theoretical foundations of Sartre's philosophy, as well as the main points of Sartre's existentialism. In the second part of the thesis is described the relation of progressive-regressive analysis to selected social science methods, such as psychoanalysis, sociology and anthropology, and attention will also be given to Sartre's critique of the philosophy of Marxism. I will then introduce progressive-regressive analysis itself and give an example of its application to the figure of Gustave Flaubert.

Klíčová slova

Sartre, marxismus, progresivně-regresivní analýza, projekt, dějinný pohyb

Key words

Sartre, Marxism, progressive-regressive analysis, project, historical movement

Obsah

Úvod	6
Vymezení Sartrovy filosofie	7
Pojem svobody.....	8
Pojetí vědomí	10
Odklon od původních myšlenek	13
Vztahování se k okolnímu světu	14
Vztah existencialismu k marxistické filosofii	19
Kritika marxismu	21
Styčné body mezi marxismem a existencialismem	23
Dějinný pohyb u Sartra	27
Inspirace v dalších vědních oborech	29
Progresivně-regresivní analýza	36
Analýza Gustava Flauberta	44
Závěr	50
Zdroje	51

Úvod

Filosof Jean Paul Sartre se řadí ke směru existencialismu, což je název pro filosofii zabývající se bytím, ve smyslu subjektivní existence. To znamená, že vychází z konkrétní existence (člověka). Existencialismus předpokládá, že v lidské existenci není nic dalšího, čeho by byla výrazem. Nezabývá se hledáním nějakého obecného vědomí, tedy abstraktním zkoumáním existence, ale zkoumá to, jak lidské individuum je.¹

Poprvé o filosofii existence, nikoliv existencialismu, začíná mluvit F. Schelling a S. Kierkegaard. Tato filosofie se ale skutečně rozvíjela až v Německu po 1. sv. válce, jako snaha intelektuální elity se vyrovnat s jejími důsledky. Představitelem německého „existencialismu“ je např. K. Jaspers nebo M. Heidegger, ale autoři sami toto označení nepoužívají a dávají přednost označení „Existenzphilosophie“, tedy filosofie existence. Toto období přesto bývá nazýváno klasickou existenciální filosofií. Němečtí představitelé existencialismu se významně odlišují od těch francouzských. Francouzští představitelé se již explicitně označují jako „existencialisté“ a ve svém filosofickém bádání mají také společná východiska – jsou jim pojem svobody a existenciální metoda. Jako existenciální metoda se označuje zkoumání, které za svůj výchozí bod bere analýzu konkrétní prožité zkušenosti, a to na rozdíl od klasické filosofie, která vychází z takových abstraktních konceptů jako je Bytí, Bůh nebo Svět. Lidská existence, jejíž konkrétní prožité zkušenosti zkoumají, je zároveň neodmyslitelně spjatá se svobodou. Mezi tyto představitele patří Albert Camus a Jean Paul Sartre.²

Sartre se po zkušenostech s druhou světovou válkou od existencialismu zdánlivě odklání, když prohlašuje, že chce integrovat existencialismus do marxistické filosofie, která stojí na myšlence determinismu ve smyslu předpokladu proletářské revoluce, ke které nevyhnutelně směřuje jednání dělnické třídy.³ Cílem této práce je detailně prozkoumat Sartrův myšlenkový posun a interpretovat novou metodu poznání, progresivně-regresivní analýzu, ke které Sartre dochází právě při této integraci.

---

¹ PETŘÍČEK, Miroslav, *Úvod do (současné) filosofie*, s. 84.

² NOVOZÁMSKÁ, Jana, *Existoval existencialismus?*, s. 26-28.

³ PETŘÍČEK, Miroslav, *Úvod do (současné) filosofie*, s. 112.

Vymezení Sartrovy filosofie

Pro detailní zmapování vývoje Sartrova myšlení je třeba nejprve vymezit jeho původní filosofická východiska, která odpovídají období vydání Sartrova díla *Bytí a nicota*, které bylo vydáno roku 1943. Sartrova filosofie byla v té době ovlivněna jeho studiem Německé fenomenologie. Po druhé světové válce se Sartre angažoval v politice a také spolupracoval s komunistickou stranou. V roce 1957 pak publikoval dílo *Question de Méthode*, kde již popisuje myšlenku integrace existencialismu do Marxovi filosofie a také progresivně-regresivní analýzu.⁴

V díle *Existencialismus je humanismus* Sartre uvádí vlastní dělení existencialismu. Rozděluje dvě větve: křesťanskou a ateistickou. Pro Představitel křesťanské větve je charakteristické vyznávání katolicismu. Řadí se k nim například Jaspers a Marcel. Představiteli ateistické větve jsou právě Sartre nebo Camus. Pro ateistickou větev je typický předpoklad, že existence předchází esenci, tedy že člověk nejprve existuje a setkává se se světem, v něm se vynořuje a teprve potom se sám definuje. Z toho zároveň tedy vyplývá, že každá pravda a lidský čin jsou ovlivněny lidskou subjektivitou. Člověk tedy existuje jiným způsobem, než jak existují věci, a to právě kvůli tomuto vztahu existence a esence.⁵

Sartre toto vysvětluje na příkladu nože na papír. Nůž je vyroben řemeslníkem, kterého k práci inspiroval nějaký koncept, který je zároveň určitým návodem, jak předmět vyrobit. Vyrábí nůž se záměrem, s ideou o tom, jak a k čemu se bude nůž používat. V případě vyrobených věcí, je tedy předem jasné, jaká bude jejich podstata - esence u nich předchází existenci. Lidí se tato předurčenost netýká.⁶

---

⁴ NOVOZÁMSKÁ, Jana, *Existoval existencialismus?*, s. 49-53.

⁵ SARTRE, Jean-Paul, *Existencialismus je humanismus*, s. 12.

⁶ Tamtéž, s. 13.

Pojem svobody

Filosofické směry, které předpokládají, že esence předchází existenci i u člověka, podle Sartra představují boha stejným způsobem jako řemeslníka. Bůh figuruje jako jakýsi nejvyšší řemeslník, který vytváří člověka s nějakým záměrem. V průběhu svého života člověk tento boží záměr naplňuje. Takové vidění světa je podle Sartra technické. Filozofové 18. století, se sice odvracejí od myšlenky boha jako nejvyššího řemeslníka, stále ale předpokládají, že esence existenci předchází. Tedy, že existuje nějaká lidská přirozenost, kterou člověk naplňuje. Kant například tuto lidskou přirozenost vysvětluje tak, že přírodní člověk je definován stejně jako měšťák a má stejné základní kvality. Ačkoliv měšťák a přírodní člověk žijí ve velmi různých podmínkách, stále jsou si podobní. Sartre ale předpokládá, že absence boha znamená, že naopak existence musí předcházet esenci. Alespoň jedna bytost na světě existuje dříve, než by mohla být definována jakýmkoliv konceptem. Není-li bůh, který by koncept člověka pojal ve své mysli, a udělil tak člověku nějakou přirozenou esenci, podle které by se člověk měl utvářet, není ani lidská přirozenost. Člověk není zpočátku ničím, definuje se až později a sám se učiní. Dělá to tím, že si vytyčuje nějaké cíle – projekty, a těchto cílů chce dosáhnout a směřuje k nim – projektuje se.⁷ Koncept projektu bude podrobněji rozebrán níže.

První zásadou existencialismu je tedy to, že člověk je nejen takovým, jakým se pojímá, ale i takovým, jakým chce být, a tedy plně zodpovídá za to, čím je. Sartrův existencialismus nutí člověka k převzetí zodpovědnosti za svoji existenci. Rozhodnutím člověk již realizuje to, čím chce být, ale zároveň i to, čím dle něj člověk být má. Volí hodnotu, volí to, čím by měli být i jiní. Jeho volba je vždy takto univerzální – volbou sebe volí všechny. V lidském rozhodování je tedy velká odpovědnost. Pokud si je člověk této odpovědnosti vědom, vyvolává to v něm úzkost. Úzkost je tedy reakcí na vědomí svoji vlastní svobody. Tato úzkost je podle Sartra nezbytnou součástí svobody, a pokud přijímáme zodpovědnost za svou svobodu, neustále nás provází. Jelikož neexistuje žádný determinismus (tedy lidská přirozenost či nevyhnutelnost), za který by bylo možné se schovat, nemůže se člověk v rozhodování o nic opřít, respektive na nic se vymluvit.⁸ Zároveň se také nikde nemohu přesvědčit o tom, že moje volba byla správná a že to, co za správné považuji, správné skutečně je. Proto Sartre v díle *Existencialismus je*

---

⁷ Tamtéž, s. 14-17.

⁸ PETŘÍČEK, Miroslav, *Úvod do (současné) filosofie*, s. 102-103.

humanismus říká, že člověk je odsouzen být svobodný. Přijetí zodpovědnosti za svou svobodu, včetně úzkosti, kterou s sebou přináší, ale člověka podněcuje k odpovědné volbě, jelikož si uvědomuje, že jeho rozhodnutí závisí pouze na něm. Z mnoha možností totiž člověk vybírá tu, o které si myslí, že je nejlepší a chápe, že je zodpovědný také za důsledky této volby. Pokud člověk tuto úzkost při rozhodování nepocítuje, není sám k sobě upřímný, schovává se za nějaký determinismus, například ospravedlňuje své chování nějakým vnitřním pudem či tlakem společnosti a zřídá se odpovědnosti za svoji svobodu.⁹

---

⁹ SARTRE, Jean-Paul, *Existencialismus je humanismus*, s. 19-24.

Pojetí vědomí

Podstata svobody u Sartra vychází z toho, jakým způsobem je lidské vědomí. Lidské vědomí je intencionální – vždy je k něčemu zaměřeno, za něčím jde. Nelze ho ale chápat tak, že by do sebe věci pohlcovalo. Věci do vědomí nevstupují ani nejsou jeho součástí, protože jsou něco jiného, než je vědomí. Svět „vně“ vědomí existuje zároveň s vědomím, ale je k němu relativní, tzn., jeví se mu. Vědomí samo nemá žádné obsahy, pouze vnímá věci, které jsou ve světě včetně nás samých. Věci se mu ukazují a ono je nějak reflektuje. Jev je vždy jevem pro vědomí. Vědomí samo je transparentní, čisté, zkrátka v něm není nic a nedá se samo o sobě postihnout. Je to lidská schopnost vnímat svět a sama sebe.¹⁰ Sartre jej popisuje jako čistý spontánní vzmach, který nevyžaduje žádné zastřešující ego, aby jej drželo pohromadě.¹¹ Je tomu tak, protože vědomí je nejen čiré a bezobsažné, ale dokonce předchází reflexi. O tomto „předreflexivním vědomím“ nelze říci nic, než že je vědomím vědomí.¹² Je to vědomí, které bere v potaz samo sebe jako svůj objekt.¹³ V momentě, kdy si člověk snaží uvědomit to, jakým způsobem vnímá, tak už předkládá nějaké obsahy k vnímání – jeho vědomí už je zatíženo reflexí toho, jak on vnímá. Tudíž už to není to čisté, předreflexivní vědomí. Toto předreflexivní vědomí totiž není nic než pohyb „ze sebe ven“. Ale ve vědomí samotném nic není, takže takové vědomí vlastně ani nemůže mít vnitřek nebo venek. Reálně člověk nemůže oddělit proces vnímání od vědomí samého, jelikož jak již bylo řečeno, je to vždy už ovlivněno jeho reflexí. Tudíž vědomí vždy samo sobě uniká a zároveň je neustále intencionální, to znamená, že neustále míní něco, co není vědomí (stále k něčemu směřuje). Vědomí je zkrátka vždy vědomím něčeho a i naše „Já“ vzniká teprve reflexí, když vědomí reflektuje samo sebe.¹⁴ Naše Já je tedy již něco ve světě. Právě proto, že naše vědomí je takto dynamické, ani naše Já nemůže být něco hotového.¹⁵ To je v souladu se Sartrovým konceptem svobody. Člověk sám plně zodpovídá za svoji existenci a v každém okamžiku utváří sám sebe (sebe-utváření bude ještě rozebráno níže).

S vědomím je neoddělitelně spojena nicota. Sartre říká, že jediné, co odděluje bytí věcí (tj. bytí v sobě) a bytí vědomí (tj. bytí pro sebe, bytí člověka), je schopnost aktivně negovat, kterou prožíváme jako vědomí. Bytí věcí je označeno jako bytí v sobě, protože

---

¹⁰ PETŘÍČEK, Miroslav, *Úvod do (současné) filosofie*, s. 104-105.

¹¹ FLYNN, Thomas R., *Sartre*, s. 257.

¹² PETŘÍČEK, Miroslav, *Úvod do (současné) filosofie*, s. 104-105.

¹³ *The Cambridge Companion to Sartre*, s. 19.

¹⁴ PETŘÍČEK, Miroslav, *Úvod do (současné) filosofie*, s. 105-106.

¹⁵ Tamtéž, s. 105-106.

tuto schopnost vztahovat se k věcem okolo sebe, a tudíž je i negovat, postrádá. Člověk se stává bytím v sobě po smrti. Jelikož je vědomí vždy intencionální - je vždy mimo sebe a zároveň u věci - nemá žádnou hmotnou substanci a existuje pouze do té míry, do jaké se jeví. Protože je pouze čirým jevením, je také prázdnotou - celý svět je mimo něj. Lidé čelí nějaké konkrétní realitě, která existovala už před vývojem vědomého života. Vědomí do této reality vnáší význam, rozlišování a vlastní cíle. Využíváme tento svět prostřednictvím našeho těla. Není v něm ale nic, co by reagovalo na nás – okolní svět je k nám lhostejný.¹⁶ Protože je vědomí nicotou, dostává se skrze něj do světa zápornost neboli negace. Děje se tak, protože vědomí jako intencionalita nemá žádné svoje obsahy, vždy se vztahuje k věcem okolo sebe, čímž právě otevírá prostor pro negaci. Například lidská realita - což je Sartrův překlad Heideggerova termínu Dasein, který znamená specifický způsob bytí člověka, jehož existence není zajištěná, tak jako třeba existence kamene, ale musí se o svou existenci starat – se dovede tázat. Každá otázka otevírá možnost negativní odpovědi. Nikdy nevím, jestli odpověď na mou otázku bude kladná nebo záporná – tedy může se ukázat, že to, na co se ptám, není.¹⁷ Vědomí také diferencuje věci negací.¹⁸ Například, když hledám přítele v kavárně. Očekávám, že přítel už v kavárně je, ale nemohu ho najít a marně po něm očima pátrám. Každou tvář, kterou očima přejíždím, si zařadím jako „ne můj přítel“. Právě to, jak přecházím očima a vyřazuji jednotlivé možnosti toho, kde v kavárně můj přítel sedí, je právě to nicotnění. Rozlišuji jednotlivé osoby v kavárně tím, že neguji, že jsou můj přítel. Po nějaké době, kdy svého přítele nevidím, se zřeknu naděje, že by v té kavárně byl a jeho představa náhle „zmizí“. To je jen další způsob negace, který lidská existence vykonává.¹⁹ Způsobem bytí lidské existence je tedy nicotnění. Vědomí je neustálý pohyb negování. Být si něčeho vědom znamená dvojitě to negovat. Jednak si při vnímání musím být vědom objektu, který vnímám a jednak sebe jako vědomí. Vědomí se totiž nikdy nemůže odehrávat bez těla, které je součástí světa. Tělo je tak vždy základem všech percepčí a pocitů a vědomí je na tělu závislé. Stejně tak svět je vždy ve vnímání, protože je to realita uspořádaná do jedné vědomé zkušenosti. Být si vědom něčeho vždy znamená být si vědom těla a světa. Naše tělo je úhel pohledu, který nelze změnit. Abych mohl něco vnímat – na něco se zaměřit, musím se distancovat od svého těla a od zbytku světa, ve kterém se zamýšlený (vnímaný)

---

¹⁶ *The Cambridge Companion to Sartre*, s. 14-16.

¹⁷ PETŘÍČEK, Miroslav, *Úvod do (současné) filosofie*, s. 108.

¹⁸ PETŘÍČEK, Miroslav, *Úvod do (současné) filosofie*, s. 108.

¹⁹ NOVOZÁMSKÁ, Jana, *Existoval existencialismus?*, s. 93-94.

objekt nachází. Tedy musím tělo a zbytek světa negovat.²⁰ Např. jsem si vědom stromu. Prvním krokem je, že se od něj distancuji. Já nejsem strom. Aby se mi vůbec strom mohl ukazovat, musí ho moje vědomí rozlišovat, a tím pádem negovat věci, které stromem nejsou. Moje vědomí strom vnímá tak, že neguje vše, na co se zrovna nezaměřuje – strom je vymezen tím, že není pozadím, z něhož vystupuje (např. les), není zemí, ze které roste, není ani keřem, který stojí vedle. Také jsem si vědom, že strom stojí někde tam na místě, a ve skutečnosti tedy není vevnitř mého vnímajícího vědomí – moje vědomí ho nepohlcuje.²¹

---

²⁰ *The Cambridge Companion to Sartre*, s. 18-21.

²¹ PETŘÍČEK, Miroslav, *Úvod do (současné) filosofie*, s. 107-109.

Odklon od původních myšlenek

Z hlediska metody jsou tyto myšlenky, které Sartre konstruuje v dřívějších fázích své tvorby fenomenologické. Sartre v průběhu svého bádání přesouvá ohnisko své pozornosti od sledování vnitřní zkušenosti bez jakéhokoliv vztahu s vnějším světem, tedy od pozorování subjektivního způsobu, jakým jedinec vnímá a jak toto vědomí pracuje, směrem k historickým a společenským problémům.²² Teoretická východiska nachází v marxismu a zpětně se snaží své koncepty vysvětlit v kontextu marxistického principu, který definuje konkrétní osobu v jejích materiálních souvislostech. Tento princip dle Sartra není v rozporu s jeho původním fenomenologickým metodologickým východiskem, podle něhož jistota začíná reflexí. Tedy, že poznání můžeme dosáhnout tím, že reflektujeme, zpředměňujeme, svou vnitřní zkušenost. Sartre se pouze posouvá k hledisku, které říká, že reflexe může být východiskem pouze tehdy, pokud nás vrací zpět mezi lidi a věci ve světě. Tedy, že je třeba vysvětlovat zkušenost v kontextu materiálních věcí a vztahů.²³ Sartre dle svých slov svoje původní myšlenky neopouští. Na druhou stranu ale tvrdí, že jeho původní koncepty jsou příliš racionální, tedy příliš vystavené na jasnosti vědomí, a dostatečně tedy nereflektují konkrétní žitou zkušenost,²⁴ a začíná svůj existencialismus popisovat jako podřízený ideologii marxismu. Existencialismus dle Sartra nakonec nemá existovat samostatně, ale má se do marxismu postupem času začlenit.²⁵

---

²² NOVOZÁMSKÁ, Jana, *Existoval existencialismus?*, s. 38-41.

²³ *The Cambridge Companion to Sartre*, s. 56-57.

²⁴ NOVOZÁMSKÁ, Jana, *Existoval existencialismus?*, s. 65.

²⁵ SARTRE, Jean-Paul, *Marxismus a existencialismus*, s. 8-11.

Vztahování se k okolnímu světu

Aby bylo možné pochopit, z jakých důvodů se Sartre snaží existencialismus začlenit právě do marxismu, je třeba objasnit, jak Sartre pojímá lidské vztahování se k okolnímu světu. Jak již bylo zmíněno výše, Sartre předpokládá, že takového vztahování se ke světu by člověk vůbec nebyl schopen, kdyby neexistovalo svobodné vědomí, které člověku umožňuje zaujímat určitý úhel pohledu na svět.²⁶ Toto zaujímání určitého hlediska se projevuje tím, že si lidé vytváří tzv. projekty. Projekt je nějaký budoucí objekt, o nějž usilujeme. Může se jednat o hmotný objekt, ale i o ovlivnění vývoje nějaké situace. Tímto způsobem lze i člověka chápat jako projekt. Člověk jedná podle nějakého záměru, a ten se snaží naplnit. Sartre říká, že se vrhá do určité budoucnosti, a následně se v ní projektuje. Vrhá se do ní pomocí vědomého rozhodnutí, které se nazývá chtění. Člověk chce nějakým být nebo něčeho dosáhnout a usiluje o to, aby se toto chtění stalo skutečností. Sartre používá koncept člověka jako projektu, aby ukázal, že neexistuje nic jako lidská přirozenost (a to i přesto, že bere v úvahu společností daná omezení, která rozeberu níže). Člověk podle něj bude teprve tím, co projektuje, aby byl. Nemá předem dané, jakým má být, ale sám si zvolí, čím bude. A právě proto, jak již bylo řečeno, plně zodpovídá za to, čím je.²⁷

Specifickým způsobem probíhá vztahování se k hmotě. K hmotě se sice také vztahujeme pomocí projektů, ale podle Sartra je předpokladem pro toto vztahování se schopnost nějakou hmotu vlastnit. Vlastnictví hmoty a svobodné vědomí pro Sartra představují předpoklad pro existenci lidské práce, respektive jakékoliv lidské aktivity. Člověk se totiž během práce redukuje na neorganickou materialitu, za účelem jednat materiálně vůči hmotě, a změnit tak svůj materiální život.²⁸ To znamená, že během procesu práce dochází dočasně ke změně podstaty člověka neboli transsubstanciaci (zpředmětnění). Člověk se na chvíli vzdá lidské podstaty a redukuje sám sebe na neživou hmotu – pracovní nástroj. Na určitou dobu nabude vlastnosti hmoty, aniž by při tom úplně ztratil své původní vlastnosti. Následně pak pomocí svého těla, tedy práce přetvoří původní hmotu na nějaký předmět. Projekt, který měl člověk původně na mysli je skrze tuto transsubstanciaci, za pomoci našeho těla, vepsán do věci. Při práci dochází k výměně mezi člověkem a věcí. Člověk věc pokryje lidským významem – vytvoří z ní nějaký

---

²⁶ SARTRE, Jean Paul, *Search for a Method*, s. xiv.

²⁷ SARTRE, Jean-Paul, *Existencialismus je humanismus*, s. 16.

²⁸ SARTRE, Jean Paul, *Search for a Method*, s. xiv.

předmět či nástroj nebo umělecké dílo a dá mu nový, lidský význam. Výměnou za to se ale jeho činnost dočasně zpředměťuje, tudíž se člověk částečně stává věcí.²⁹

Člověk se může projektovat pouze tak, že se zapisuje v hmotném světě. Zde lze pozorovat další odklon od původních myšlenek. Zatímco původně Sartre mluví o tom, že vědomí je neomezenou svobodou, což naznačuje možnost neomezeného pohybu, například toho, že vědomí může změnit objekt své touhy. Sartre ale nyní říká, že aby se člověk mohl projektovat, *potřebuje* hmotu. Nevyhnutelně potřebuje něco zvenčí. Využívá hmotný svět a přírodu okolo sebe jako pole instrumentálních možností, projektuje se v něm a spojuje se s ním prostřednictvím svého těla (např. skrze smysly). V každém stadiu projektování vnímá člověk materiální realitu. Ta může představovat hrozbu pro jeho život, odpor vůči jeho práci nebo limit pro jeho vědění.³⁰ Například pokud potřeby individua nejsou uspokojovány (třeba mu hrozí smrt hladem). Individuum se ocitá v prostředí nedostatku. Nedostatkem Sartre myslí i to, co je pro člověka nezbytné k přežití, ale i to co dělá lidský život uspokojivým.³¹

Nedostatek je tak základní situací jedince, je hlavním klíčem k lidským vztahům, a tedy základem dějin.³² Společnost si vybírá, co pro ni bude postradatelné. Skrze sociální strukturu si například volí, zda bude nedostatek potravy a prostoru překonávat skrze řízení plodnosti anebo nechá síly v přírodě, aby se následně samy vypořádaly s přelidněním. Společnost rozhoduje, zda rizika existence ponесou všichni rovnoměrně nebo bude společnost rozdělena do přísně definovaných tříd, které žijí na úkor jedna druhé. Materiální nedostatek je podle Sartra přítomen vždy, ale až lidská jednání z této podmínky udělají specifický společenský rys.³³ Lidé v situaci nedostatku mají tendenci se sdružovat, aby nedostatek překonali. Sdružování může probíhat buď v aktivní formě, kdy se sdružení lidí stává skupinou, nebo v pasivní formě, kdy se stává kolektivem. Kolektiv se sdružuje jenom navenek – jedná se o lidi ze stejné sociální skupiny, kteří se snaží vyrovnat s vlastním nedostatkem bez ohledu na to, co dělají druzí. Existují vedle sebe, ale neplní účel kolektivní angažované akce. To dělá skupina, aktivní sdružení, které naopak potlačuje všechno, co by jí bránilo ve společném postupu a snaží se situaci

---

²⁹ SARTRE, Jean Paul, *Search for a Method*, s. xii-xiv.

³⁰ Tamtéž, s. xiv-xv.

³¹ Tamtéž, s. xvi.

³² NOVOZÁMSKÁ, Jana, *Existoval existencialismus?*, s. 62.

³³ SARTRE, Jean Paul, *Search for a Method*, s. xvi.

překročit kolektivně – každý člen skupiny žije společným úkolem. Sdružení se ale do stavu skupiny dostává, pouze pokud mu hrozí nebezpečí. Sartre si takto vysvětluje, jak se sdružuje dělnická třída. Skutečné nebezpečí pro ni podle Sartra neznamenaají kapitalisté, jak tvrdí marxisté, ale právě tendence být pouze pasivním kolektivem.³⁴

Existence je pro Sartra transcendencí, jelikož člověk neustále překračuje sám sebe. Neustálé sebe-překračování se projevuje například tak, že když už nějak pojmenuji, jaký jsem, dávno už tento popis překonávám a posouvám se směrem k něčemu novému.³⁵ Člověk se vymaňuje ze situace tím, co z ní dokáže udělat. Tedy, jak se rozhodne se situací vypořádat a jakým způsobem ji překročí. Překračování je nějaká akce namířená proti přítomnosti, ze které se chci vymanit, která zároveň směřuje k otevřené budoucnosti, jelikož není předem jasné, jestli moje vymanění se ze situace povede ke kýženým výsledkům.³⁶ Zmíněné odsouzení člověka ke svobodě znamená, že člověk žije mimo bezpečí daných hodnot, jelikož se neustále překračuje. Překračování je tedy pohyb od sebe jako hotového k něčemu, co je třeba vykonat. V tomto pohybu neguji sebe jako hotového. To ale neznamená, že neguji svoji minulost. Svoji minulost sice překračuji, jelikož minulost je něčím uzavřeným (hotovým) a člověk se neustále vyvíjí a vše hotové překonává (překračuje). Moje minulost je ale stále se mnou a já jí dávám nějaký nový smysl. Minulost představuje podmínky, ze kterých při svém pohybu neustálého překračování vycházím. A jelikož je minulost výchozí situací, nemohu se od ní žádným způsobem oddělit nebo ji popřít. Mohu ji pouze překročit a dát jí tak nový smysl, jakožto situaci, skrze kterou jsem se dostal tam, kde jsem teď.³⁷ Překračování má tedy dvojitý charakter, je to jednak akce zaměřená proti přítomnosti a jednak otevřená možnost budoucnosti.³⁸

Ačkoliv Sartre původně mluví o absolutní svobodě, lidská svoboda, a tedy i projekty, jsou přece jenom nějakým způsobem omezené. Sartre sice odmítá, že by lidské události byly determinovány nějakými vnějšími zákony, které byly lidem uděleny, ale připouští, že vlivem toho, jak se lidé vztahují ke světu, vznikají pro člověka omezení nebo hranice. Někaká omezení člověku klade historická situace - například se člověk může stát

---

³⁴ NOVOZÁMSKÁ, Jana, *Existoval existencialismus?*, s. 62.

³⁵ PETŘÍČEK, Miroslav, *Úvod do (současné) filosofie*, s. 109-111.

³⁶ SARTRE, Jean-Paul, *Marxismus a existencialismus*, s. 81-85.

³⁷ PETŘÍČEK, Miroslav, *Úvod do (současné) filosofie*, s. 109-111.

³⁸ SARTRE, Jean-Paul, *Marxismus a existencialismus*, s. 81-88.

otrokem v pohanské říši. Pro člověka tedy existují nějaké nutnosti, které ho ovlivňují. Je to například nutnost být ve světě, nacházet se v prostředí ostatních nebo být smrtelný. Tyto nutnosti mají subjektivní i objektivní stránku. Objektivní, protože se s nimi setkáváme všude, a subjektivní, protože jsou individuálně prožívány, a v momentě, kdy je člověk nežije, ztrácí význam.³⁹ Mohlo by se zdát, že s těmito omezeními nemůžeme nic dělat, což by tedy znamenalo připuštění nějakého determinismu ve smyslu určení člověka nějakými vnějšími silami. Pokud by existovaly vnější síly, které nás nevyhnutelně formují, a nemůžeme s nimi nic dělat, znamenalo by to, že člověk je něčím determinován. Sartre tuto myšlenku ještě podporuje, když říká, ... *člověk je produktem svého produktu, neboť struktury, jež si společnost vytvořila lidskou prací, vymezují objektivní výchozí situaci pro každého...*⁴⁰ To znamená, že vlivem omezení, která jsme si sami jako lidé (respektive jako společnost) vytvořili, pro nás existuje nějaká výchozí situace a v závislosti na ní i nějaké relativně nepřístupné budoucnosti, které jsou pro nás zakázané nebo obtížně dosažitelné, a které pro nás znamenají subjektivní ochuzení. Sartre ale ve skutečnosti tento typ determinismu nepřipouští, jelikož argumentuje, že v těchto případech jsou naše možnosti sice limitované, ale nakonec i tyto budoucnosti můžeme vždy překročit tím, že je odmítneme nebo se jim přizpůsobíme. Jako příklad Sartre uvádí na příběh o afroamerickém zaměstnanci letiště, v době, kdy nebělochům nebylo dovoleno stát se pilotem letadla. Tento muž se ale neztotožnil se svojí výchozí situací a svoji revoltu vůči rasistickému nastavení společnosti projevil tím způsobem, že unesl letadlo, a to přesto, že věděl, že následkem tohoto činu může být uvěznění nebo smrt. Překročil tak situaci, do které ho dostala společnost tím, že ji odmítl. Překračování může probíhat i pouhým prožíváním, jako zvnějšňování subjektivity, která vede k objektivaci. Člověk zakouší (prožívá) objektivní situaci (společensky danou) a zaujímá k ní nějaký postoj (subjektivně mu nevyhovuje), tento postoj už znamená nějaké překročení situace směrem k nové objektivitě (např. dělník pocítí subjektivní nedostatek a podnítl odboráře k systémové akci).⁴¹

Ačkoliv se Sartre už v díle *Existencialismus je humanismus* zmiňuje o omezeních, téma hranic skutečně rozvíjí až v díle *Marxismus a existencialismus* jako vyrovnání se se základními prvky marxistické filosofie, do které se chce začlenit. Jedním z témat, se

---

³⁹ SARTRE, Jean-Paul, *Existencialismus je humanismus*, s. 40.

⁴⁰ Tamtéž, s. 82.

⁴¹ Tamtéž, s. 85-88.

kterým se vyrovnává a začleňuje ho do své filosofie je problematika odcizení a sebeuvědomění. Odcizení nebo sebeuvědomění je podstatou skupinové akce. Výše zmíněná tendence lidí se sdružovat v prostředí nedostatku a ono rozdělení na aktivní formu sdružení (tedy skupinu) nebo pasivní formu sdružení (tedy kolektiv) je právě odrazem toho, zda si je skupina vědoma sama sebe nebo se naopak skládá z odcizených jedinců. Pouze sebevědomá skupina může provést kolektivní akci zaměřenou na dějiny, například revoluci. Příklad revolty afroamerického pilota je právě příkladem individuální akce sebevědomého jedince. Jeho akt vzpoury neodráží pouze jeho individuální rozhodnutí, ale také všeobecnou revoltu skupiny diskriminovaných Afroameričanů, která se sice již neprojevuje pouze pasivním odporem, ale zároveň zatím nemá dostatek prostředků na to, aby podnikla kolektivní akci.⁴²

Ústředním myšlenkovým pohybem Sartrova existencialismu je totalizace. Jedná se o myšlenkový akt, kterým se rozmanitost syntetizuje do jednoty. Filosofie totiž nemá chápat svůj předmět jako hotový a předem daný, ale jako zjevující se skrze myšlení. Totalizace je proces neustálého sjednocování. Minulé poznatky jsou spojovány s přítomnými a to celé je orientované k budoucnosti, která ale není předem daná. Totalizace předpokládá vývoj a až v momentě, kdy se předmět totalizace zrealizuje, zjistíme její poznávací hodnotu.⁴³

Protikladem k totalizaci je totalita. Totalita je naopak nějaký hotový, uzavřený celek, které není možné proměňovat. Nové poznatky se v totalitě pouze redukují na už známá schémata. Tak Sartre vnímá dogmatický marxismus. Ten totiž vysvětluje dějiny jako totalitu. Předpokládá, že ví jistě, jak dějiny interpretovat a k jakému cíli směřují. Z této perspektivy totality pak ale nezbývá prostor pro tvořivost nebo svobodu. Není možné vykládat jednotlivé momenty (např. historické situace) ve světle nějakého hotového celku (nějakých neměnných poznatků), ale ve světle procesu. Je potřeba vrátit se k původní myšlence marxismu, kterou je myšlenka člověka definovaného jeho projekty, a ustanovit tak marxistickou filosofii, která bude schopna překračovat směrem k možnostem.⁴⁴

---

⁴² Tamtéž, s. 78-85.

⁴³ PETŘÍČEK, Miroslav, *Úvod do (současné) filosofie*, s. 112.

⁴⁴ Tamtéž, s. 113.

Vztah existencialismu k marxistické filosofii

Sartre chápe filosofii jako prostředek, skrze který dosahuje určitá společenská třída sebeuvědomění. Každé dějinné období má nějakou svou společenskou filosofii (náladu a nastavení společnosti). Podle takového nastavení se dostávají do popředí postoje určité třídy a třída dochází k sebeuvědomění. Filosof totalizuje soudobé vědění a řídí se postoji této vzestupující třídy vůči světu. Později, když se promění společenská praxe, promění se i filosofie. Dá se říci, že filosof nastavuje zrcadlo společnosti – sbírá o ní poznatky a řídí se schémata, která vysvětlují postoje oné vzestupující společenské třídy. Sartre ukazuje takovou filosofickou totalizaci, na příkladu kartezianismu. Říká, že společnost v 16. století stála na karteziánských myšlenkách a byla nakloněná rozvoji matematických principů a racionalitě. Z těchto myšlenek následně vychází také merkantilismus, který byl převládajícím myšlenkovým směrem 16-18. století. Jedná se o typ kapitalismu, který stojí na myšlence, že zisk jednoho člověka musí nutně znamenat ztrátu pro druhého, a moc a bohatství národa lze nejlépe zajistit maximalizací exportu a obchodu. Tyto myšlenky ovlivnily skladbu měšťanstva, které tou dobou tvořili hlavně bankéři, obchodníci a právníci. Později, v počáteční fázi industrializace (tedy koncem 18. století) se skladba měšťanstva proměnila a byla tvořena především vlastníky továren, inženýry a vědci, kteří se utvářeli po Kantově vzoru univerzálního člověka.⁴⁵ V budoucnu ale budou tyto prvky vědění napadány a překračovány, až z nich zůstane pouze filosofova idea vidění světa.⁴⁶

Od 17. do 20. století identifikuje Sartre tři taková období filosofické totalizace. Je to období Descarta a Locka, Kanta a Hegela a období Marxe. Tyto filosofie dle Sartra tvoří podklad veškeré kultury.⁴⁷ Sartre se věnuje především marxismu a poukazuje na to, že snahy o vyvrácení nebo překonání marxismu nebyly podniknuty způsobem totalizace, jelikož se zpravidla jedná pouze o návrat k předmarxistickému myšlení nebo znovuobjevení myšlení, které v teorii marxismu ale již bylo obsažené. Existuje snaha přizpůsobit filosofii světovému dění, ale to podle Sartra není potřeba. Živoucí filosofie se přizpůsobí sama, jelikož je úzce spjata se společenským pohybem. Filosofové, kteří

---

⁴⁵ Poznámka: Kant ve svém pojetí dějin předpokládá, že podstata člověka a smysl jeho existence se realizují v politicko-právním uspořádání, na kterém se mohou principiálně podílet všichni lidé bez ohledu na jejich kulturní odlišnosti. Všichni lidé žijí v nějakém systému, který funguje dle nějakých pravidel, která jsou odrazem principů sdílených ve společnosti, a to i přesto, že je společnost tvořena lidmi odlišných kultur. Viz PÁVLÍK, Ján, *Kantova filosofie dějin jako varianta teorie spontánního řádu*.

⁴⁶ SARTRE, Jean-Paul, *Marxismus a existencialismus*, s. 7-8.

⁴⁷ Tamtéž, s. 10-12.

přichází v dobách kulturního rozkvětu a snaží se převzaté teorie prakticky aplikovat, nejsou skuteční filosofové, nýbrž ideologové. Jejich myšlenky stojí na myšlenkách velkých filosofů a mas lidí, které tvoří jejich kulturní prostředí. Jak již bylo zmíněno, dokonce i existencialismus je takovou ideologií. Sartre jej v díle *Marxismus a existencialismus* definuje jako parazitickou filosofii žijící na okraji vědění, kterým nejprve opovrhovala, ale teď se do něj snaží začlenit. Cílem existencialismu by měla být jeho integrace do marxismu a ovlivnění jeho budoucího vývoje. Aby byla integrace vůbec možná, musí marxismus projít určitými změnami a vrátit se zpět k původním Marxovým myšlenkám.⁴⁸

---

⁴⁸ SARTRE, Jean-Paul, *Marxismus a existencialismus*, s. 8-11.

Kritika marxismu

To, že se existencialismus má spojit právě s marxismem, se může zdát paradoxní. Dle soudobého marxismu je totiž lidstvo podmíněné kulturně a ekonomicky. To je v rozporu se Sartrovým předpokladem člověka jako absolutní, ničím nedeterminované svobody. Pro Sartra je ale spojení s marxismem myšlenkovým východiskem toho, jak se má svobodné individuum (jak jej popsal v *Bytí a nicotě*) smysluplně angažovat ve světě.⁴⁹

Sartre má ale k marxismu několik výhrad. Marxismus se postupně stával dominantní filosofií v důsledku společenské situace mezi válkami a konfrontací společnosti s fašismem. Následně se ale ve svém rozvoji zastavil. Sartre kritizuje reálnou aplikaci marxismu v SSSR, a to z toho důvodu, že každé myšlení musí vyrůstat z praxe a k praxi se vracet. V SSSR ale dochází k odloučení teorie od praxe. Představitelé komunistické strany ze strachu z vnitřního konfliktu zabraňují svobodnému rozvíjení pravdy. Zatímco Marx dokázal vidět historické události v podrobnostech a zkoumat fakta v celku, dnešní marxisté fakta deformují, aby je přetvořili v uzavřenou soustavu pojmů. Marxův marxismus byl živoucí – každé události přikládal význam i odhalující funkci a každý jednotlivý fakt podroboval analýze a odhalil ho jako součást celku, tedy totality. Takové totality (například maloburžoazie) ale nejsou chápány dogmaticky. Jsou živé a utvářejí se v průběhu zkoumání. Například pojem maloburžoazie existoval již před Marxem. Maloburžoazie jako třída se ale v průběhu historie, obzvlášť během roku 1848, vyvíjela a získala rysy, které se pouze z pojmu nedaly odvodit. Marx se tak musel vracet nejen k obecným rysům maloburžoazie jako třídy ale zároveň postihnout specifické rysy, pozorovatelné v každodenní zkušenosti v roce 1848. Taková analýza je podle Sartra nepostradatelná. Soudobý marxismus sice stále jednotlivé prvky vývoje analyzuje, ale tato analýza již neslouží k rozvoji jednotlivých konceptů, ale naopak k tomu, aby bylo možné jednotlivé události a jevy vměstnat do předem připravené teorie. Pojmy v marxismu již nejsou klíči k interpretaci, ale nezpochybnitelná dogmata. Soudobý marxismus už tedy neusiluje o to „poznávat vědění“, ale o to „být vědění“. Jinak řečeno, soudobý marxismus není totalizací, ale totalitou.⁵⁰ Z toho důvodu je za potřebí existencialismus, který přiznává, že jsme zatím člověka dostatečně nepoznali, kvůli omezenosti našich pojmů a nástrojů. Sartre říká, že pro vyvinutí nových nástrojů k poznání člověka by bylo potřeba vyvinout také novou vědu – filosofickou antropologii.

---

⁴⁹ SARTRE, Jean Paul, *Search for a Method*, s. ix.

⁵⁰ SARTRE, Jean-Paul, *Marxismus a existencialismus*, s. 19-30.

Stávající nástroje a metody přírodních věd a tradiční sociologie a antropologie totiž nejsou pro poznání člověka adekvátní a pro vytvoření nové vědy a nových nástrojů je zapotřebí také nový způsob uvažování, který chce Sartre poskytnout.⁵¹

---

⁵¹ SARTRE, Jean Paul, Search for a Method, s. xi.

Styčné body mezi marxismem a existencialismem

Mezi marxismem a existencialismem existují styčné body. Například oba směry vycházejí ze zkušenosti a zkoumají v ní konkrétní syntézy. Celé naše myšlení se může formovat pouze na podkladu okolností, na kterých vzniká. Musí být proto zařazeno do rámce těchto okolností, aby mohlo směřovat kupředu. Oba směry se shodují také v tom, že ekonomická situace se odvíjí od chování lidí, kteří se nacházejí v daných podmínkách, prostředí a poměrech, které je podmiňují.⁵² Jak již bylo vysvětleno, Sartre přes svůj postoj ničím nedeterminované svobody člověka připouští ovlivnění jedince společenskou situací, ve které se nachází. Vědomí rozpoznává sebe samo jako touhu. Touha přináší možnost neomezeného pohybu svobody, který může měnit objekty, po kterých touží (které potřebuje). Potřeba je tedy základní existenciální strukturou. Přináší něco zvenčí, nějakou nezbytnost, které člověk nemůže uniknout, a to bez ohledu na to, jak vůči ní upravuje svou reakci. S potřebou je nutně spojen nedostatek, jelikož neexistuje dostatečné množství takové hmoty (materiálních prostředků), vůči které může potřeba vztáhnout svůj požadavek. Fakt nedostatku nutí lidstvo uvědomit si, že není možné, aby všichni lidé koexistovali. Pokud není dostatek materiálních prostředků, přináší každý člověk potenciálně smrt jinému.⁵³ Sartre dokonce říká: „Nic – ani divoká zvěř, ani mikroby – nemůže být pro člověka horší než krutý, inteligentní, masožravý druh, který dokáže chápat a mařit lidskou inteligenci, a jehož cílem je přímo zničení člověka. Tento druh je zřejmě náš vlastní... a to v prostředí nedostatku.“⁵⁴ Navíc dodává, že to, jak se s nedostatkem vypořádá a co je postradatelné, určuje společnost. Některé kultury se s nedostatkem vypořádávají antikoncepcí, jiné nechají přírodní síly, aby se vypořádaly s nadbytkem populace. Společnost také určuje, jestli nedostatek zasáhne všechny stejnou měrou nebo jestli zasáhne jen některé – to se děje ve společnostech, kde je populace rozdělena do úzce definovaných tříd, kde jedna třída žije na úkor druhé. Tento nedostatek následně může donutit jedince v podobných podmínkách – nejčastěji tedy v jedné společenské třídě – se semknout, stát se sebevědomou skupinou a podniknout kroky ke zlepšení svých podmínek.⁵⁵

---

⁵² SARTRE, Jean-Paul, *Marxismus a existencialismus*, s. 30-31.

⁵³ SARTRE, Jean Paul, *Search for a Method*, s. xv - xvii

⁵⁴ Poznámka: vlastní překlad, Tamtéž s. xvi

⁵⁵ Tamtéž, s. xvi-xvii

Sartre tedy dává za pravdu Marxovi v tom, že existenciální podmínky jsou hnací silou dějin. Shoda panuje také v definici materialismu⁵⁶, který Marx popsal v díle *Ke kritice politické ekonomie* jako: „Způsob výroby materiálního života, který obecně podmiňuje rozvoj sociálního, politického a duchovního života.“⁵⁷, jelikož taková podmíněnost musí nutně mít podobu dialektického pohybu. To znamená, že musí propojovat myšlenkový předpoklad (v tomto případě materialismus) s objektivními událostmi (v tomto případě sociálním nebo politickým životem) a předpokládat, že tyto aspekty se neustále vyvíjejí.⁵⁸

Na rozdíl od soudobého marxismu, který považuje Marxova a Engelsova tvrzení za dané pravdy, vnímá existencialismus tato tvrzení pouze za vůdčí principy.⁵⁹ Dle Sartra se soudobý marxismus od původních myšlenek a přístupu Karla Marxe úplně oddělil. Přístup zkoumání neomarxistů Sartre dokonce označuje jako idealismus. Označuje ho tak kvůli tomu, protože soudobí marxisté se sice snaží dějinně zařadit jednotlivé události, ale během tohoto zkoumání neobjevují nic nového, pouze konkrétní zkušenost vměstňávají do předem stanovených struktur. Navíc často zaměňují zamýšlený čin za výsledek situace. Ve skutečnosti nám ale následky našich činů unikají kvůli komplikovanosti světa a našemu omezenému rozumu. Jako příklad těchto pochybení uvádí Sartre neomarxistickou analýzu Robespierrova jednání během Velké francouzské revoluce, ve které autoři zkoumají reálné materiální podmínky jeho existence, třídu, mocenské poměry atd. Problém dle Sartra nastává v tom, že každý moment Robespierrova jednání vnímají jako určený těmito podmiňujícími faktory (materiálními podmínkami jeho existence) a následně jej začleňují do univerzální ideologie, která je považovaná za nadstavbu. Tímto způsobem odhalí, že se Robespierre stal obětí hlubokých rozporů vycházejících z dobových materiálních podmínek. Například, že pokles ceny tehdejšího platidla a krize v zásobování ovlivnil lid, který následně po Robespierrovi požadoval zásah státu do hospodářství, což ale bylo v rozporu se zájmy politické strany Montagnardů, která hájila přímou demokracii.⁶⁰

Sartre tento přístup kritizuje jako apriorní – pojmy, které používá, zná už dopředu a nečerpá je z konkrétní situace a nakonec je výsledkem zkoumání pouze to, že se

---

⁵⁶ SARTRE, Jean-Paul, *Marxismus a existencialismus*, str. 32

⁵⁷ MARX, Karl, *Ke kritice politické ekonomie*, s. 7

⁵⁸ SARTRE, Jean Paul, *Search for a Method*, s. xi-xii

⁵⁹ SARTRE, Jean-Paul, *Marxismus a existencialismus*, s. 33-34

⁶⁰ Tamtéž, s. 34-35

badatelé utvrdí ve své původní pravdě. Neomarxismu chybí rozvažování o jednotlivých úrovních situace – nedokáže postihnout proces, ze kterého konkrétní osoba a její produkt v konkrétním okamžiku dějin vychází. Místo toho interpretuje osobu nějakým zastřešujícím pojmem. Například francouzského spisovatele Paula Valéryho označí za idealistu a maloměšťáka a následně v jeho dílech hledá prvky, které odpovídají jeho definici idealismu. Mnohé další faktory a jedinečnosti, které jsou se životem člověka spojené, odsouvají do pozadí jako nedůležité či jako vzniklé pouhou náhodou a rozmanitou osobnost tak uměle nasazují na předem zvolené konstrukty. Kvůli tomu nedokáží postihnout celý obraz člověka a správně interpretovat jeho situaci.⁶¹ Sartre dokonce říká, že „marxista v reálném obsahu určitého chování nebo určité myšlenky spatřuje pouhé zdání, a když zvláštní rozpustil v obecném, má pocit uspokojení z toho, že se mu podařilo zdání převést na pravdu.“⁶² a o několik stran později dodává, že „se marxista nakonec zbavuje partikulárních zvláštností a odsunuje je stranou, protože je definuje jako pouhý účinek náhody.“⁶³ Tento způsob bádání Sartre zásadně odmítá, jelikož tato snaha o asimilaci (tj. snaha o nahrazení jedinečného univerzálním) je falešná a zásadně se odklání od Marxových myšlenek. Marxismus, který by tyto myšlenky následoval, by chtěl skutečně pochopit to, co odsuzuje, aby to mohl odsoudit co nejlépe. Aby tedy mohl být existencialismus do marxismu integrován, je potřeba marxismus upravit a změnit jeho směr.⁶⁴

Při této integraci Sartre částečně přebírá a upravuje tyto marxistické koncepty: 1) způsob života minulých i současných společností je podmíněn výrobními vztahy a konkrétní podobou socioekonomické struktury, která na těchto vztazích byla vybudována. Člověk je tedy, jak již bylo řečeno produktem, svých vlastních produktů. Kromě toho je ale také historickým činitelem a nikdy nemůže být pouze produktem. 2) Způsob, jakým se lidé vyrovnávají s problémem produkce a nedostatku, nabral podobu třídní společnosti. Je tedy na místě interpretovat historii z velké části jako historii třídního boje. Do té doby, dokud třídní boj přetrvává, nebude mít člověk skutečnou politickou svobodu. 3) Dominantní myšlenky a hodnoty doby jsou myšlenkami dominantní třídy. Jedincova příslušnost ke společenské třídě se manifestuje v jeho práci a každodenním chování. 4) Dějinný pohyb sice není pohybem vstříc nějakému předem danému výsledku,

---

⁶¹ Tamtéž, s. 49-51

⁶² Tamtéž, s. 45.

⁶³ Tamtéž, s. 51.

⁶⁴ Tamtéž, s. 44-46.

ale v širším slova smyslu představuje určitou nevyhnutelnost. Dějinný pohyb tlačí na člověka a v interakci s jeho chováním a s chováním společnosti přináší nějaké možnosti. Člověk se do určité míry tomuto dialektickému pohybu podřizuje a do určité míry ho vytváří. Například sama existence třídní struktury v prostředí nedostatku dává vzniknout rozporům. Lidé se pokouší o syntézu těchto rozporů, která ale vede zase k novým rozporům a to až do té doby, než bude vytvořena beztřídní společnost, čímž dojde ke konečnému vyřešení problému nedostatku.⁶⁵

---

⁶⁵ SARTRE, Jean Paul, *Search for a Method*, s. xix-xx.

Dějinný pohyb u Sartra

Načrtnutý koncept dějinného pohybu je třeba ještě hlouběji rozebrat, aby bylo možné pochopit, jakým způsobem se Sartre snaží existencialismus integrovat do marxismu. Již dříve jsem popsal Sartrovu představu toho, jak se lidé vztahují k okolnímu světu na individuální úrovni – skrze vztahování se k hmotě a skrze lidskou práci, při které dochází k výměně, ve které člověk pokryje objekt lidským významem, ale výměnou za to se dočasně musí stát pracovním nástrojem. Ještě je ale třeba popsat, jak se toto vztahování ke světu projevuje v dějinném pohybu. Sartre se stále snaží držet svoji ideu o tom, že lidské události nejsou ničím determinované, ale jak již bylo popsáno výše, v kontextu života ve společnosti z ní musí částečně ustoupit. Výše bylo také popsáno, jak Sartre odmítá ideu Boha. Je třeba se ještě zaměřit na to, jak se Sartre vymezuje neživé přírodě.

Sartre říká, že nemáme dostatečné vědění na to, abychom mohli popřít dialektické spojení v neživé přírodě. Fyzikální a chemické přírodní zákony možná mohou mít nějaký dialektický rozum. Nemáme ale ani dostatek vědění na to, abychom tuto domněnku potvrdili. Proto tuto myšlenku neodmítá, a říká, že musíme ponechat otevřenou možnost, že skutečně existuje nějaká dialektika přírody. Přesto ale nemůžeme ustanovit „dialektiku bez člověka“, jak se o to snaží soudobý marxismus. V marxismu dialektika znamená objektivní vnitřní princip vývoje. Marxismus tento princip aplikuje nejen na přírodu, ale také na společnost a odjímá člověku schopnost dialektického rozumu. Přichází s ideou dialektického materialismu,⁶⁶ který se opírá o myšlenku, že veškeré duchovno lze redukovat na materiální, a tedy že podstata světa je materiální.⁶⁷ Sartre ale říká, že toto je nanejvýš metafyzická hypotéza, kterou ale nemůžeme pokládat za pravdu. Navíc člověk nikdy není v jednotě s hmotou. Vždy si od objektu vytváří odstup. I kdyby v přírodě existovaly dialektické vztahy, člověk by jim nikdy plně nepodléhal, protože by od nich vždy měl odstup a vyrovnával by se se svým okolím po svém. Sartre ale říká, že toto odejmutí člověka způsobilo stagnaci Marxismu, který začal vnímat dialektický pohyb jako uzavřený celek. Jediná forma dialektického materialismu, která dává podle Sartra smysl je historický materialismus, tedy materialismus viděný jako historie vztahů

---

⁶⁶ SARTRE, Jean Paul, *Search for a Method*, s. xii-xiii.

⁶⁷ RANSDORF, Miroslav, *Dialektický materialismus. Sociologická encyklopedie*.

člověka ke hmotě.⁶⁸ Člověk se tak vůči hmotnému světu vymezuje právě prací, která byla popsána výše.

Historie by se dala chápat jako příběh toho, jak se lidská praxe (jakákoliv záměrná, cíle směrná aktivita) zapisuje do toho, co je prakticko-inertní. Prakticko-inertní v sobě obsahuje materiální prostředí. Jsou to podmínky vzniklé ze socioekonomických vztahů, které berou lidské činy a přetváří je takovým způsobem, že nadále neslouží účelu, kterému původně měly sloužit. Dalo by se říci, že se jedná o nějaké nezamýšlené důsledky lidské činnosti, které jsou výrazem toho, jak lidská činnost interaguje s hmotným prostředím. Například komunita lidí kácí stromy na úbočí kopce, dřevo využívá na stavbu a vyčištěnou půdu obdělává. Absencí stromů na úbočí kopce může ale dojít k erozi půdy způsobené větrem a deštěm a následně k záplavám. Hmota tedy působí překážky lidské činnosti - jakoby provokuje určité jednání a zároveň zabraňuje jinému. Život obyvatel se přizpůsobuje materiálním podmínkám. Například způsob života v nějaké oblasti se bude lišit podle toho, jestli se v dané lokalitě vyskytuje uhlí.⁶⁹

Pokud by Sartre dějiny chápal pouze jako záznam mnohosti jednotlivců, kteří se svou praxí snaží zapsat do pasivních prakticko-inertních materiálních podmínek, nedalo by se mluvit o dialektice. Člověk totiž dle Sartra disponuje možností historii vytvářet. Dějiny tedy začínají tam, kde nějaká neočekávaná událost způsobí zlom a přinese do života rozpor. Člověk se následně pokouší tento rozpor překonat, čímž může vytvořit (někdy, aniž by si to uvědomoval) novou syntézu, která nějakým způsobem promění svět. To je podle Sartra dějinný pohyb.⁷⁰

Jedině původní Marxův marxismus tak nabízí validní interpretaci dějin. Marxismus je historií, která si uvědomuje samu sebe. Žije přítomnou historií s vědomím toho, že načrtává historii budoucí. Současní marxisté vidí historii jako imanentní sílu a člověka jako figurku, kterou tato síla postrkuje. Marx a Engels ale tvrdili, že lidé tvoří historii na základě předchozích podmínek. A to je i to, k čemu se přiklání Sartre. Člověk není situací determinovaný, ale nemůže žít ani mimo ni. Proces překročení situace musí nějak reflektovat konkrétní podmínky, které vytvořily výchozí situaci člověka. Člověk tedy vytváří historii neustálým překračováním.⁷¹

---

⁶⁸ SARTRE, Jean Paul, *Search for a Method*, s. xiv.

⁶⁹ Tamtéž, s. xvi-xvii.

⁷⁰ Tamtéž, s. xvii-xviii.

⁷¹ Tamtéž, s. xviii.

Inspirace v dalších vědních oborech

Kromě Marxismus se Sartre ve svém bádání inspiruje v některých myšlenkách *psychoanalýzy*. Dělá to kvůli tomu, že pouze psychoanalýza postihuje celého člověka – do hloubky se zabývá dětstvím a nevědomými procesy, které považuje za klíčové pro vývoj osobnosti člověka. Dle Sartra může dialektický materialismus využít psychoanalýzy, pokud bude chápat její objekt (tedy dětství konkrétního jedince) jako příklad rodinné struktury typický pro danou třídu v daných dějinných podmínkách. Dialektický materialismus tak může některé myšlenky psychoanalýzy použít, při svém pohybu od všeobecných struktur k základním rysům jednotlivého individua. Psychoanalýza ale není dostačujícím nástrojem pro porozumění člověku v takové šíři, o jakou usiluje Sartre, jelikož nemá dostatečnou metodiku a nebere v potaz širší společenské struktury. Marxismus naopak dětství naprosto opomíjí. Sartre dokonce s nadsázkou tvrdí, že při čtení marxistických spisů nabývá pocit, že člověk přichází na svět až v momentě, kdy dostane první výplatu a do té doby si své sebeodcizení neuvědomuje, ani jej nijak nezakouší. Člověk ale tyto jevy zakouší již dříve, zprostředkovaně, skrze své rodiče. Při sledování toho, jak se vztahují ke svému povolání. Samotná struktura rodiny je utvářena obecným dějinným pohybem a dítě tuto zkušenost konkrétně prožívá. Rodina pak představuje mezistupeň mezi třídou a individuem, a dítě zakouší odcizení skrze strukturu a specifika rodiny v konkrétním dějinném období. Existencialismus tak ve spojení s psychoanalýzou může zkoumat pouze situace, ve kterých je člověk již od dětství odcizený. To je ale ve společnosti, která je založená na vykořisťování možné, jelikož v takovéto společnosti jsou všechny situace odcizené.⁷²

V širším hledisku chování lidí nelze vysvětlit pouze působením osobnostních charakteristik (například komplexem méněcennosti), ale ani pouze pomocí třídní struktury (jak to dělá soudobý marxismus). Je potřeba brát v potaz oba typy faktorů a interpretovat jednotlivé události všech kontextech politicko-sociálních i osobnostních tlaků, kterým byl jedinec v průběhu života vystaven.⁷³

Kromě nejindividuálnějších osobnostních charakteristik a plošných společensko-politických pohybů člověka podmiňují také jeho mezilidské vztahy, které alespoň primárně nejsou pouhým odrazem výrobních vztahů a třídního boje ve společnosti. Jedinec si uvědomuje a prožívá, že je ovlivněn příslušností k těmto menším sociálním

---

⁷² SARTRE, Jean-Paul, *Marxismus a existencialismus*, s. 55-59.

⁷³ Tamtéž, s. 55-56.

skupinám. Jedná se například o skupinu lidí, se kterou se setkávám v práci nebo skupinu lidí v okolí mého bydliště. Každá ze skupin má na jedince nějaký vliv, který často může být i protichůdný. Tímto způsobem mohou například vlivy skupiny bydliště brzdit sebeuvědomující tendence, které se objevují v továrnách. Je to způsobené tím, že skupiny bydliště jsou méně homogenní a lidé v nich mají rozdílné zájmy. Existují také různé kulturní či sportovní spolky, které sice nějak obohacují život svých členů, ale zároveň představují překážku pro sjednocení a revoluci proletariátu. Dle marxismu jsou tyto skupiny často ještě podporovány kapitalisty, kteří přispívají k rozvoji spolků a ovlivňují jejich orientaci, aby odrazovaly mládež od odborového a politického života. Dělníci například nejvíce chtějí knihy, které jsou oblíbené mezi buržoai.⁷⁴ Tento jev popisuje také Atkinson, ve své knize *Class*, kdy dochází k tomu, že vlivem kapitalismu se rozmělnuje třídní boj, jelikož společnost se stává více individualistickou a jednotlivci se snaží především uspokojit své materiální potřeby, které jim systém podsouvá.⁷⁵ V USA jsou tyto snahy viditelné například na tom, že vědecká disciplína, která se těmito mezilidskými vztahy zabývá, *sociologie*, respektive sociální psychologie, je financována podnikateli a dle Sartra se tak stává „zbraní třídního boje v rukou kapitalistů“.⁷⁶ Aby mohla být zbraní, musí být její objevy alespoň do jisté míry pravdivé a Sartre se z ní částečně inspiruje. Vymezuje se vůči takzvané idealistické sociologii, a konkrétně práci Kurta Lewina, který se řadí mezi gestaltisty. Pro přístup gestaltu je typické vnímání v uzavřených celcích. Kdy celek je považován za něco více než pouhou sumu částí a nemůže být pouze jednotlivými částmi a jejich vzájemnou interakcí vysvětlen. Takový sociolog tedy nevnímá pohyb dějin dynamicky, ale naopak ho zastavuje a uměle vytváří hotové celky, totality. Lewin interpretuje všechny události jako interakci mezi jednotlivými částmi celku, tedy ve vztahu k jednotlivým totalitám. Považuje konkrétní jev za celek, čímž mu ale unikají dějiny, a z toho důvodu nedokáže vysvětlit některé faktory pojící se s daným celkem. Například při analýze pospolitosti rolníků na počátku 20. století v USA nedokáže vysvětlit náboženskou homogenitu této skupiny. Nechce totiž připisovat příčinu pozadí, na kterém se tato rolnická společnost utvářela. Opomíjí například to, že se skládala z lidí původem z měst, kteří disponovali pokročilou zemědělskou technikou. Jako protiklad tohoto přístupu Sartre uvádí pozitivistického sociologa, který nahlíží dění zvenčí, zastírá cíle lidské aktivity a vztahy k minulosti. Nesnaží se vztáhnout ke skupině, kterou zkoumá,

---

⁷⁴ Tamtéž, s. 60-61.

⁷⁵ ATKINSON, Will, *Class*, s. 151-153.

⁷⁶ SARTRE, Jean-Paul, *Marxismus a existencialismus*, s. 61.

naopak přistupuje k ní s odstupem a případné vztahy, které si s ní v rámci zkoumání utváří, vnímá jako čistě účelné a jakoby v závorce. Taková sociologie se staví vůči marxismu. Pokud totiž sociolog nepředpokládá lidské cíle, měl by předmět sociologického vědeckého zkoumání být naprosto autonomní.⁷⁷

Sartre nakonec ale ukazuje, že to tak ve skutečnosti není. Sociologie opomíjí vztahy k minulosti, jelikož vzniká v zemi, která má sama historii velmi krátkou historii a sociologický přístup je tak vyjádřením nějakého osobního prožitku vyřazení (například Lewin byl vyhnán z Německa a před nacisty utekl do Spojených států). Sartre tak říká, že sociologie ve skutečnosti nezávislá není, jelikož z historického hlediska pozadí jejího vzniku a její předmět jeden o druhém vypovídají a stejně tak předmět zkoumání sociologa vypovídá o sociologovi samotném. To znamená, že sociologie by nezkoumala tak, jak zkoumá, a to, co zkoumá, kdyby nevyrostla z té konkrétní historické situace. A právě takto dějinně k ní musíme přistupovat. Existují ovšem případy toho, kdy je sociologie skutečně relativně samostatná. Jako takový příklad vyzdvihuje Sartre studii obyvatel Markýzských ostrovů provedenou Abrahamem Kardinerem. Ten zjistil, že mezi místními obyvateli panuje pocit úzkost, který pramení z objektivních podmínek jejich existence, jako je nedostatek potravy a nedostatek ženské populace, který vede k rozdílným rolím a postavení mužů a žen, než jaké byly tou dobou typické pro společnost v USA – například že muži pečují o děti, ženy mají více mužů najednou, a chybí u nich vřelost obvykle spojená s mateřskou rolí. V tomto případě byla sociologie relativně nezávislá, jelikož mapovala konkrétní životní podmínky obyvatel, identifikovala klíčové faktory, které se navzájem podmiňují a vzala je v úvahu při analýze pozorovatelných jevů. Sartre ale kritizuje některé závěry, které z takto správně provedených výzkumů sociologie vyvozuje. Kulturalismus se například snaží takto odvozovat univerzální vlastnosti typické pro konkrétní kulturu. Není ale možné, aby takové vlastnosti byly univerzální – typické pro celou vybranou společnost, ale zároveň specifické – pro každého konkrétního jedince této kultury. Je také například nesprávné vyvozovat z tohoto výzkumu, že ekonomické faktory nejsou jedinými determinanty vývoje společnosti, protože v důsledku je možné nedostatek žen také vnímat jako materiální podmínku, tudíž ekonomický faktor. Takové materiální podmínky a reálná životní úroveň tvoří cirkulární podmíněnost – materiálně ovlivňuje život lidí, kteří se přizpůsobují těmto podmínkám, a tím je udržují. Jak bude popsáno níže, jedním z principů Sartrovy progresivně-regresivní analýzy je současně

---

⁷⁷ Tamtéž, str. 56-62

přihlížet k těmto cirkulárním podmínkám a vztahům, které z nich vyplývají. Sartre ještě zdůrazňuje, že neexistuje nějaká vyšší skupinová dynamika či skupinové vědomí. Není to tak, jak tvrdí gestaltisté, že celek je více než suma částí. Existují pouze lidé a vztahy mezi nimi.⁷⁸

Povinností sociologa je ale určit, jaký účinek mají na člověka tzv. kolektivy nebo kolektivní předměty. Takovými kolektivy může být třeba rybářský spolek nebo bytové družstvo a kolektivními předměty mohou být stanovy spolku nebo jeho rozpočet, či banka. Pomocí těchto kolektivů lidé prožívají svoje společenské postavení a třídu. Jak již bylo popsáno výše, kolektiv ale zůstává odcizený. Členové kolektivu si sice mezi sebou budují specifické vztahy, které vznikají na základě pravidel spolku, jeho rozpočtu, podmínek pro přijímání členů atd. Sartre ale říká, že existence těchto kolektivů je parazitní, jelikož vyrůstá a existuje pouze díky vlastní aktivitě jedinců a vzájemnosti, kterou si mezi sebou vytvářejí a pěstují. Kolektivní předmět vzniká na podkladě společenského uspořádání a pravidel, která si lidé vytvořili. Parazitní jsou tak v tom smyslu, že nemají význam samy o sobě, ale svůj význam získávají tím, že jim ho dají lidé.⁷⁹ Zde se Sartre opět do jisté míry rozchází s Marxem, který v díle *Kapitál* připisuje kolektivům, jako je například trh mnohem hmatatelnější funkci. Tuto funkci popisuje v teorii zbožního fetišismu: Vlivem kapitalismu se z lidské práce a jejich předmětů stávají komodity, které podléhají mechanismům trhu. Věci a práce nabývají na hodnotě, která je zkonstruovaná sociálně a je tedy pouze arbitrární. K fetišizaci dochází, když lidé začnou nabývat dojmu, že věci mají hodnotu samy o sobě, nikoliv že skutečná hodnota leží v lidské práci, která je vytvořila. Síla trhu se tak podle Marxe stává konkrétní vyšší realitou, která ovlivňuje chování jednotlivců a nedá se už vysvětlit pouze interakcemi mezi kupujícími a prodejci. Stejným způsobem tvrdí, že třídní zájmy se stávají takovou konkrétní silou.⁸⁰ Marx podle Sartra nemá dostatek poznatků, aby tyto závěry mohl vyvozovat. Sartre tvrdí, že kolektivní předměty fungují na základě odluky. Realita toho, že trh nějakým způsobem ovlivňuje lidské chování, je založená na existenci sebeodcizených individuí. Není to ale tak, že trh by nabýval nějakou vyšší moc sám o sobě. Dochází k tomu z toho důvodu, že vztahy mezi lidmi jsou v určitých podmínkách závislé na jiných vztazích a ty zase na dalších a tak dochází k objektivnímu tlaku.⁸¹

---

⁷⁸ Tamtéž, s. 62-69.

⁷⁹ Tamtéž, s. 69-70.

⁸⁰ MARX, Karl, *Kapitál*, s. 49-55.

⁸¹ SARTRE, Jean-Paul, *Marxismus a existencialismus*, s. 70.

Člověk má síť vztahů s mnoha lidmi, které jsou pokaždé založeny na jiných podmínkách, vychází z odlišných zájmů individuí a kladou na člověka nějakou zodpovědnost (tlak). Jedinec je tak roztržštěný ve své síti vztahů, kde každý má odlišné zájmy. To umožňuje vznik kolektivních předmětů, ale nedává jim to nějakou vlastní vyšší moc. Pocit toho, že jedinec nemá věci ve svých rukou, závisí na tom, že lidé ve vztahové síti jedince mají odlišné zájmy (například bankéř má jiné zájmy než lidé, kteří si do banky vkládají peníze).

Sartre tvrdí, že marxismus nikdy nezkoumal, jakým způsobem existují kolektivy na všech úrovních společenského života, přitom právě skrze interakci kolektivů ve své bezprostřední sféře, se člověk seznamuje se svým společenským postavením. Je nutné podrobit zkoumání nejen je, ale také životní prostředí člověka – společnost, ve které se nachází, instituce, které v ní fungují, nástroje, které využívá atd. Člověk existuje uprostřed svých produktů, prožívá je, ale zároveň vytváří podklad pro existenci kolektivů – je tedy produktem svého produktu. V každé životní úrovni dochází k prožívání horizontální zkušenosti – dítě neprožívá pouze svoji rodinu, ale také kolektivní prostředí, které ho obklopuje a materiální podmínky, ve kterých se nachází. Tyto jevy prožívá hlavně skrze vztahy své rodiny k nim, a tím zakouší svou společenskou třídu. Toto Sartre nazývá horizontální syntézou – dítě prožívá skrze vztah svých rodičů ke kolektivům i širší úrovně vztahů, jako je společenská třída. Kolektivy nejsou soběstačné, ale ani nejsou pouhým zdáním. Jsou podmíněny lidskými vztahy a závislé na prostředí. Například město jako kolektivní předmět je materiální a společenská organizace, která existuje díky všudypřítomnosti své nepřítomnosti.⁸² To znamená, že ačkoliv město neexistuje hmatatelně, jedná se o abstraktní pojem, nemůžeme si na něj sáhnout, v každé ulici je město přítomné – ulice jsou součástí toho města, a být měšťanem s sebou nese nějaká pravidla nebo názory. Tyto vlastnosti, které s sebou město nese, jsou postaveny na způsobu mezilidských vztahů. Například na venkově platí jiná pravidla než ve městě, město třeba může být nebezpečnější než vesnice, na vesnici mohou být lidé k sobě ohleduplnější, zatímco město poskytuje větší anonymitu a je progresivnější. Můžeme mluvit třeba o „pražské kavárně“ jako o převládajícím společenském názoru, který také vyrůstá z mezilidských vztahů.

---

⁸² Tamtéž, s. 68-71.

Sartre uvádí, že marxisté klasifikují města na agrární a průmyslová, koloniální nebo socialistická a ke každému typu přiřazují specifickou organizaci městských funkcí. Tím ale nepokrývají celou aktuální zkušenost toho konkrétního města. Dvě města, která by byla nazvána agrární, se od sebe mohou významně lišit, může tam být do jisté míry odlišná sociální struktura, která vznikala pod vlivem historických událostí, mohou odlišně přistupovat k modernizaci a mít rozdílný hospodářský vývoj, nebo mohou mít odlišné zvyky ovlivněné například podmínkami, za jakých bylo město založeno nebo se zde členové různých společenských tříd odlišně interagují (například v Římě je běžné, že v nejhudších čtvrtích města najdeme drahé restaurace). Při analýze těchto jevů je třeba se zamýšlet nad tím, že výrobní vztahy a třídní boj mohou mít různé podoby a tyto jevy neredukovat.⁸³

Sartre se v knize *Marxismus a Existencialismus* také krátce pozastavuje u antropologie. Té vytýká, že se zaměřuje na popis vztahů a tvorbu zákonů, ale ne na skutečné odhalení lidské reality. Antropologové nejsou schopni nalézt „lidskou esenci“, tedy podstavu lidství, ale přesto popisují, jak velmi odlišné kultury nacházejí pochopení jedna v druhé (např. antropolog v domorodé kultuře). Chápání existence člověka se tak stává předpokladem antropologie, ale zároveň není předmětem pojmů. Antropolog předpokládá nějaké lidství, které ale nemá jednotně definované a na jeho základě staví. Pojmenování ale není jen prosté označení, ale zároveň i projekt, který se utváří s jeho nositelem a vychází z něj. Sartre říká, že tím, jak člověk zpětně reflektuje význam slov, je neustále znovuutváří. Skrze řeč se člověk stává předmětem člověka a antropologie si tedy zaslouží svoje místo až v momentě, kdy si uvědomí, jaký zpředměťující pohyb se v řeči odehrává a na tomto pohybu ustaví svoje vědění. To znamená, že se stane historickou antropologií.⁸⁴

Vzhledem k tomu, že Sartre usiluje o integraci metod a poznatků z psychoanalýzy, sociologie a antropologie a jejich interpretaci v kontextu dějin a pohlížení na člověka celostním způsobem, popisuje vlastně podstatu vědního oboru filosofické antropologie, která dnes kromě výše zmíněného čerpá také z etologie, jazykověd atd. Na rozdíl od filosofické antropologie ale Sartre tvrdí, že zmíněné poznatky je třeba integrovat do marxistické filosofie.

---

⁸³ Tamtéž, s. 71-73.

⁸⁴ Tamtéž, s. 143-149

Antropologie a sociologie v marxismu by měly mít pozici kontrolovaného empirismu. Měly by bez předsudků pozorovat jednotlivé jevy a poskytovat druhý pohled na věc a brzdit ukvapené interpretace. Marxismus se v tomto ze sociologie musí inspirovat. Marxismu je tedy vytýkáno, že ty faktory, které zcela konkrétně určují lidský život, připisuje náhodě a lidské chování vysvětluje podmiňováním a tím pádem nedává prostor pro historickou totalizaci. Existencialismus naopak cílí na to, analyzovat historické události takovým způsobem, aby náhodu redukoval na minimum a ukázal, z jakých důvodů byl konkrétní vývoj událostí nutný, ale zároveň, aby tento vývoj postihl pravdivě a neredukoval ho na předem předpokládané teorie. Nejde tedy o to tvořit univerzální teorie, ale o to vysvětlit konkrétní situaci v konkrétních souvislostech (například vysvětlit, jak a proč byla postava Napoleona nutná pro politický vývoj Francie). Jde o to udělat v marxismu, který v tuto chvíli pracuje pouze se svou teoretickou kostrou a vše ostatní na ni již redukoval, místo pro člověka a zahrnout do vědění psychoanalytická a sociologická fakta. Jelikož se marxismus sám k této integraci nemá, vyvíjí Sartre svou vlastní metodu poznávání, progresivně regresivní analýzu.⁸⁵

---

⁸⁵ Tamtéž, s. 73-75.

Progresivně-regresivní analýza

Při tvorbě progresivně-regresivní analýzy vychází Sartre z nedostatků marxismu, ale zároveň integruje všechny výše zmíněné benefity ostatních vědeckých disciplín. Výchozí myšlenkou pro konstrukci této metody je Engelsův výrok „Lidé si dělají své dějiny sami, ale v daném prostředí, které je podmiňuje.“⁸⁶ Z předchozích kapitol lze ale odvodit, že se Sartre bude s marxismem rozcházet v jeho interpretaci.⁸⁷ Marxismus tento výrok interpretuje tak, že člověk je pasivní produkt, který reaguje v zásadě na bázi podmíněných reflexů, jelikož ho dané hospodářské podmínky determinují k určitému chování. V této interpretaci člověk jedná ze setrvačnosti a jediný způsob, kterým může ovlivňovat dějiny, je že zrychluje nebo zpomaluje jejich chod. To znamená, že už je předem dané k, čemu spěje vývoj společnosti a člověk může ovlivnit tempo, jakým se společnost do tohoto bodu dostane, ale nemůže se mu vyhnout. Kapitalistická společnost tak nutně směřuje k proletářské revoluci. Lidé jsou v marxismu v zásadě vnímáni jako stroje, jelikož je na jejich jednání pohlíženo zejména jako na organizovaný celek a důraz je kladen právě na to, jak materiální podmínky kauzálně proměňují vnitřní organizaci tohoto celku, tedy mezilidské vztahy. Jakékoliv změny tudíž nezávisí na vůli jedince nebo úmyslech lidí, ale je tomu právě naopak, materiální podmínky určují, co budou lidé chtít a co si budou myslet.⁸⁸

Sartre od této interpretace ustupuje a interpretuje výrok v souladu s interpretací Engelse a Marxe samotného. Výrok ukazuje k neredukovatelnosti lidské praxe. Podle autorů jsou lidé produktem okolností a výchovy, tyto okolnosti jsou ale měněny lidmi samotnými a tak i vychovatel musí být vychováván. To znamená, že lidé jsou aktivními činiteli dějinného procesu, jelikož mají moc ovlivňovat okolnosti a vychovávat. Výchova je přitom nutně aktivním procesem. Sartre tak ukazuje, že v marxismu dochází k významové odchylce v interpretaci, a že zakladatelé marxismu chápali lidskou aktivitu jako neredukovatelnou na pouhou materialitu – tedy nepředstavovali si člověka jako pouhý stroj, který je materiálními podmínkami nutně podmíněn. Člověk, ačkoliv je produktem svých produktů, má schopnost se aktivně podílet na dějinném procesu. Toto podílení se sice odvíjí od předchozích podmínek, jako jsou nabyté vlastnosti, deformace způsobené stylem života a práce nebo odcizení, ale přesto jsou to lidé, kteří dějiny vytváří.

---

⁸⁶ MARX, Karl, Friedrich ENGELS a Jaroslav BÍLÝ, *Dopis o „Kapitálu“*, s. 358.

⁸⁷ Viz kapitola *Kritika marxismu*

⁸⁸ SARTRE, Jean-Paul, *Marxismus a existencialismus*, s. 76.

Pohyb lidské praxe má dvojí funkci. Jednak uchovává materiální podmínky a jednak je přesahuje. Vývoj společnosti překračuje své materiální podmínky, ale zároveň z nich při dalším vývoji vychází. Jak již bylo řečeno výše, minulost člověka neopouští, naopak je stále při něm, ale člověk ji může dát v přítomnosti nový význam.⁸⁹ Tento pohyb Sartre nazývá progresivní.⁹⁰

Člověk si toto působení na dějiny většinu času neuvědomuje. K uvědomění může dojít pouze, pokud dojde k sebeuvědomění sdružení lidí (například proletariátu), které se následně stává skupinou. To, že si lidé své působení neuvědomují, ale neznamená, že působení neprobíhá. Člověk si ho nejspíše neuvědomuje proto, že není schopen nahlédnout tuto aktivitu globálně. Na dějiny sice působí každý člověk, ale až z hlediska aktivity všech lidí získává toto působení smysl. Jelikož dějiny analyzujeme zpětně, nesmíme zaměřovat to, s jakým cílem lidé jednají s tím, co je skutečně výsledkem jejich činnosti na globální úrovni. Pochopení dějin se všemi jejich významy nebylo až dosud možné.⁹¹ Vlivem zkoumání kapitalistů i teoretiků dělnické třídy dochází k odhalování pohybu dějin. Sartre píše, „Dějiny v celé jejich významové mnohosti lze odhalit a postihnout tak, jak jsou samy pro sebe jen na pozadí budoucí totalizace, jako funkci takové totalizace a v kontradikci s ní.“⁹² To znamená, že aby bylo možné dějiny analyzovat, je třeba se dívat na jednotlivé okamžiky dějin nepředpojatě a zároveň sledovat, k čemu tyto okamžiky vedly, jakým způsobem, a jaké další události vznikly z těch předchozích. Totalizace jako pohyb dějin se snaží člověka situovat – snaží se postihnout to, že každý čin má mnoho rozměrů a zároveň se snaží zachytit výstup těchto rozměrů, který má podobu jednoty. Sledujeme nějakou událost a vnímáme ji jako celistvou, je ale třeba vnímat, že tuto událost ovlivňovalo mnoho faktorů a lze v ní vysledovat různá hlediska.⁹³

Ani odcizeného člověka nelze přirovnávat k věci. Sartre v analýze vychází z toho, že lidské chování je specifické a jen díky tomu může v interakci s danými podmínkami pozměňovat svět. Zároveň člověk svoje podmínky překračuje, jak již bylo zmíněno výše.⁹⁴ Překračování je možné chápat jako reakci člověka na možnosti reality (které jsou

---

⁸⁹ Viz kapitola Vztahování se k okolnímu světu, s. 13.

⁹⁰ Tamtéž, s. 77-78.

⁹¹ Tamtéž, s. 76-79.

⁹² Tamtéž, s. 80.

⁹³ *The Cambridge Companion to Sartre*, s. 234.

⁹⁴ Viz kapitola Vztahování se k okolnímu světu

vymezeny například materiálními podmínkami). Proto je potřeba při analýze chování sledovat jednak záměr toho, o jaký projekt člověk usiloval a to i přes to, že důsledky jeho jednání nemusely být v souladu se záměrem tohoto jednání a jednak dané podmínky (dějinnou a společenskou realitu). Sartre uvádí příklad společnosti, ve které je nutné si vše koupit. Rodina v této společnosti, která musí věnovat 50 % svého rozpočtu na jídlo, si upírá kulturní zážitky, protože na ně nemá peníze. Sféra možností kultury je pro ně v porovnání s možnostmi buržoazní rodiny velmi zúžená, ale ne neexistující. Sartre tímto ukazuje, že sféra možností vždy existuje, i když se odvíjí od omezení, které člověk má. V momentě, kdy člověk překročí daná fakta a realizuje jednu ze svých možností, vyvolá tato realizace určité konflikty. Tímto způsobem člověk přispívá k dějinám a ovlivňuje je, ačkoliv si to nemusí uvědomovat. Překračování má dvojí charakter, je to jednak akce zaměřená proti přítomnosti a jednak otevřená možnost budoucnosti. Ale i budoucno definuje člověka v jeho přítomnosti, protože představuje soubor podmínek, které je třeba splnit (například: aby se člověk mohl stát lékařem, musí vystudovat medicínu, dříve musel mít i bohaté rodiče, aby si studium mohl dovolit). Výše uvedený příklad afroamerického příslušníka leteckého personálu ukazuje toto ovlivnění budoucnem v přítomnosti – muž unesl letadlo, protože se chtěl vzepřít budoucnosti, která mu byla společensky nejpřístupnější. Skrze analýzu překračování podmínek a mapování toho, jaké budoucnosti byly za daných podmínek přístupnější, můžeme lépe osvětlit společenskou situaci.⁹⁵ Sartrova progresivně-regresivní analýza tedy zahrnuje sledování toho, jak člověk dával své minulosti nový význam v pozdějších okamžicích svého života (progresivní pohyb) a také sledování omezení a možností, které mu v tu danou chvíli byli přístupné, kvůli dějinné a společenské realitě, ve které se nacházel.

Jak již bylo řečeno, skrze zážitky z dětství a vztahy s rodiči, člověk prvotně zakouší svoji třídu. To, jak se již v dětství snažíme překročit tuto sociální podmíněnost, způsobí, že se u nás vytvoří určité charakterové vlastnosti. Vedlejším efektem těchto prvních pokusů vzepření, které jsou často zoufalé, je zafixování si protikladných způsobů chování, se kterými ale vlastně nesouhlasíme a chceme se jich zbavit, ale často si je přinášíme až do dospělosti. Například chlapec, který zakouší, že rodina má málo peněz a musí šetřit, pozoruje, že otec lpí na majetku. Tímto způsobem zažívá nedostatek a postupně se u něj vyvine charakterový rys lakomství. Dítě ještě téměř nechápe, co jsou peníze a jak ovlivňují jeho rodinu. Lakomství u něj nevzniká pouze jako důsledek ekonomických

---

⁹⁵ SARTRE, Jean-Paul, *Marxismus a existencialismus*, s. 81-88.

podmínek, ale především skrze chování jeho rodičů. Skrze toto protikladné chování se ukazuje realita společenské třídy, do které jedinec patří. Buržoa tak například vždycky mluví o kapitálu. I když mluví například o svých koníčcích nebo postojích, které se samy o sobě nedají redukovat na kapitál, když se na ně podíváme šířeji, uvidíme, že jsou projevem kapitálu. Tyto koníčky sice mají pro buržou specifický smysl, který lze psychoanalyticky vyložit, ale jsou zároveň projevem kapitálu, protože proletář by takové koníčky nebo takové postoje mít nemohl, například proto, že by si je nemohl dovolit nebo proto, že kvůli své společenské třídě nutně musí vnímat věci rozdílně. Sartre ale dodává, že jsou životní situace podloženy ekonomickými podmínkami, nelze je vysvětlit pouze jimi, protože vždy se objevuje také nějaká individualita, která vychází z toho, že člověk je člověkem. A tak například vztah lékař – pacient nemůže být vysvětlen pouze tím, že pozice lékaře může fungovat pouze na podkladu pracující třídy a že lékař se má k pacientovi jako obchodník k zákazníkovi. Je potřeba vzít do úvahu také jedinečný intimní vztah, který mezi oběma vzniká.⁹⁶

Progresivně-regresivní analýza představuje způsob jakým postihnout situaci ve všech jejích významových rovinách a aspektech a bez redukce, ve které by se nějaká část informace nutně ztratila. V jednotlivých událostech můžeme sledovat hierarchii významů a jednotlivé prvky, na které se při analýze zaměřit. Postoje buržoa nelze vysvětlit pouze na základě kapitálu, možná vznikly už v dětství jako specifický důsledek specifické situace, která byla projevem společenské třídy jedince. Materiální podmínky jsou sice klíčové, ale mohou být prožívány rozličně. Toto rozličné chápání má sice kořeny v základně, ale v konkrétních případech musíme sledovat rozličné vztahy k věcem, abychom získali celistvou zprávu o situaci. Při interpretaci těchto vztahů musíme přemýšlet za pomoci totalizace. Překračování jedince může zároveň představovat partikularizaci kolektivního nastavení, například vzpoury, a zároveň i individuální vymezení se vůči svému osudu. Jeden význam od druhého nemůžeme oddělit, ani jeden na druhý redukovat. Sartre hovoří o vícedimenzionální jednotě aktu, kterou musíme totalizací odkrýt.⁹⁷

Konkrétní člověk také existuje uprostřed kultury a jazyka, které představují specifický úsek instrumentálního pole, které se odvíjí od stupně technického vývoje. Rozvoj výrobních sil podporuje rozvoj vědy, která zase podporuje rozvoj výrobních sil.

---

⁹⁶ Tamtéž, s. 88-90.

⁹⁷ Tamtéž, s. 89-97.

To se promítá i do jazyka a významů, které lidé různým slovům přiřazují. V závislosti na kontextu se mění význam slov. Je proto třeba se při analýze věnovat i kulturnímu obsahu dané doby a významům, které lidé konkrétním názvům přiřazují a způsobu jejich vývoje, a odkrývat tak nejprve subjektivní význam, který má pro mluvčího a nakonec to, jak se objektivně realizuje, aby bylo možné porovnat odchylky mezi jedinci. Mezi tyto instrumenty patří ale také potřeby nebo pohnutky akce anebo kolektivy a kolektivní předměty.⁹⁸

Sartre tak dochází k závěru, že takové faktory jako sociálně-politické skupiny jsou neopakovatelné a neredukovatelné a je nutné k nim tak přistupovat – prožité dějiny se vzpírají apriornímu schematismu. To znamená, že uplynulá fakta mohou mít více významů a mohou přinášet rozpory. Proto je potřeba i zdánlivě uzavřené a jednoznačné události podrobit přezkoumání a přítomnost osvětlit budoucnem, tedy projektem.⁹⁹

Existencialismus tedy klade důraz na specifickou dějinnou událost. Dialektika, kterou se vysvětlují dějinné události, musí být pružná, aby dokázala postihnout celou pravdu, celou hierarchii významů, která za událostí stojí. Využívající nestojí proti vykořisťovanému. Oba jsou pouze součástí systému založeného na nedostatku. Sartre tvrdí, že dějinné události nejsou pouze výsledkem působení nějakých dvou protikladů, ale že se jedná o odhalování chování druhé skupiny pomocí svých myšlenkových nástrojů. Působení skupin na sebe není pouhou akcí a reakcí, ale každá skupina je zároveň subjektem i objektem – subjektem do takové míry, do jaké realizuje svou akci a objektem, nakolik je vystavena akci druhých. Tyto protikladné tendence se navzájem překračují.¹⁰⁰

Specifickou roli v dějinách mohou hrát vůdci, které si skupina zvolí, jelikož skrze ně poznává skupina sama sebe. Obecné nastavení skupiny a její třídní boj se odráží v osobě vůdce. To neplatí jen o vůdcích, ale o všech členech skupiny, ovšem ne všichni členové ve stejné míře zasahují do „hry“. Výrazné osobnosti sice dle Sartra dokáží do určité míry ovlivnit dějiny, ale jejich obecný pohyb nemění (např. politický vývoj Francie by v obecných obrysech dopadl podobně s Napoleonem i bez něj). Z tohoto hlediska by dávalo smysl nezabývat se akcemi jedinců, ale interpretovat pouze širší struktury. Na druhou stranu individuální akce vyplňují životy lidí a dávají konkrétní podobu širším

---

⁹⁸ Tamtéž, s. 98-102.

⁹⁹ Tamtéž, s. 88-108.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 108-112.

strukturám. A tak by nejspíše i bez krvavých Napoleonských válek vzniklo ve Francii liberální hnutí, ale nemělo by stejnou podobu jako to, které vzniklo po Napoleonovi, protože by bylo podpořeno zcela jinou zkušeností.¹⁰¹

Sartre shrnuje veškeré zmíněné roviny analýzy (materiální podmínky, kulturu a jazyk, postoje jedince, sféru jeho možností atd.) následujícím způsobem: „Předmětem existencialismu... je právě jednotlivý člověk ve společenské sféře, ve své třídě uprostřed kolektivních předmětů a mezi jinými jednotlivci, tedy odcizené, zvěcněné a mystifikované individuum, jakým ho formovala dělba práce a vykořisťování a které bojuje proti odcizení pomocí zfalšovaných prostředků a všemu navzdory získává půdu. Dialektická totalizace musí přece zahrnout činy, vášně, práci a potřeby stejně jako hospodářské kategorie, ale současně musí vrátit jednajícího člověka i událost na správné místo dějinného celku, definovat je vztahem k cíli, k němuž dění směřuje, a určit přesný smysl přítomnosti takové, jaká je.“¹⁰² Taková metoda je současně regresivní i progresivní – regresivně jde do hloubky problematiky po jednotlivých významových vrstvách, vychází z obecných dějin, získává informace o konfliktech a zařazuje člověka do systému vztahů a naopak progresivně vymezuje dobu tak, že se opírá o detailní studium chování jednotlivců, a toho, jak jednotlivci překračují své podmínky. Kromě toho je třeba se zabývat intelektuálními postoji dané dějinné epochy, jelikož představují myšlenku tisíců subjektů, rozvíjejí se z reálných konfliktů a zároveň se mohou proměňovat v průběhu generací a mohou nabývat nových významů a funkcí. Sartrova analýza je tedy unikátní v tom, že postihuje obousměrný vztah mezi obecnými společenskými, politickými a dějinnými pohyby a konkrétním prožíváním těchto podmínek jednotlivce, aniž by jedno redukovala na druhé nebo apriorně předpokládala výsledek svého bádání.¹⁰³

V praxi to znamená například zkoumat osobní prohlášení jedince v kontextu kolektivních nástrojů a to z různých úhlů pohledu a zkoumat rozdíl mezi obecnou ideou a konkrétním postojem zkoumané osoby – odhalovat, co přesně pro osobu znamená určitý postoj a proč ho zastává. Při tomto procesu musíme počítat s tím, že konvenční hypotéza není pro vysvětlení konkrétního případu vhodná, ačkoliv třeba fungovala pro jiné případy, a budeme muset vytvořit hypotézu úplně novou. Progresivně-regresivní analýza totiž

---

¹⁰¹ Tamtéž, s. 112-114.

¹⁰² Tamtéž, s. 115.

¹⁰³ Tamtéž, s. 115-121.

nepřístupuje ke zvláštním případům tak, jako kdyby se jednalo o odchylku způsobenou náhodou (tak, jak to činí marxismus).

Když tuto analýzu rozdělíme na jednotlivé složky, regresivně postupujeme tak, že vyjdeme z absolutního konkrétna (např. díla v rukou čtenáře) a sestoupíme do nejabstraktnějšího podmínění (např. materiálních a jiných podmínek, které jsou prožívány všemi členy určité skupiny). Vytvoříme tak hierarchii významů, kde jeden význam vysvětluje druhý, ale ne zcela, protože konkrétnější význam se nedá na obecnější redukovat. Progresivní analýza postupuje obráceně, jde od obecných vlivů a sleduje, jak se s nimi zkoumaná osoba individuálně vypořádala při zahrnutí veškerých struktur zjištěných v regresivní analýze. Progresivně-regresivní metoda je tak zároveň analyticko-syntetická, jelikož se analyzované struktury snaží zahrnout do momentu historické totalizace a postihnout tak celkový dialektický pohyb.¹⁰⁴

Existence je dle Sartra ustavičná nerovnováha způsobená tím, že překračujeme své dané podmínky (skrze potřeby, vášně a projekt), což nás vrhá do sféry možností, z nichž některé uskutečňujeme a ostatní vyloučíme. Tomuto říkáme svobodná volba. Toto nelze vysvětlit pouze částmi předchozích jednání nebo podmínek, ale právě v kontextu celkové syntézy. Progresivně-regresivní analýza tedy vynáší na světlo jedinečné faktory, kterými se projevují obecné podmínky, a pochopení, jak byly prožívány – to se děje právě sledováním voleb člověka. Volby, které lze sledovat v díle, nebo činu nám mohou osmyslovat předchozí vlivy. Například Spisovatel si volí psát a volí si také psát konkrétním způsobem a ve svém díle například odhaluje důvody některých svých činů či charakterových rysů. Není to naopak, tedy že charakterový rys by determinoval, že autor bude psát o konkrétní věci. Smysl a hodnotu chování je možné plně pochopit pouze perspektivou pohybu, který odhaluje daná fakta, a tím s sebou přináší určité možnosti – minulé události můžeme osvětlit pouze budoucnem.¹⁰⁵

Abychom mohli analýzu provádět, musíme rozumět lidskému chování a znakům, které užívá, to znamená umět akt vysvětlit v jeho konečném významu. Pro lidi má vše nějaký význam a chápání počinu druhého je způsobené jen naší praxí. Například víme, že pokud jde člověk k oknu, které je nástrojem ventilace vzduchu, pravděpodobně chce vyvětrat, podívat se z okna, skočit z něj atd. V závislosti na ostatních podmínkách, které

---

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 125-129.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 129-131.

v tu chvíli vyhodnotíme, například že je v pokoji horko, vyhodnotíme pravděpodobný záměr jeho akce. Progresivně-regresivní analýzu tak provádíme i v běžném chování. V příkladu s oknem pociťuji horko jako nejasné nepohodlí. Až když člověk dojde k oknu a otevře ho, pochopím praktický úmysl jednání a zároveň si všimnu, že jsem doteď pociťoval nepohodlí. V této situaci je progresivní analýzou směřování k objektivnímu výsledku (pochopení úmyslu otevřít okno) a regresivní analýzou je vracení se k prvotní podmínce (všimnu si, že v pokoji bylo vedro). To, že chápu jednání ostatních, je způsobeno vnímáním vztahu k cíli, který je permanentní strukturou lidských činů a také značkami, které odhalují významy v chování. Jelikož žijeme ve světě lidí, práce a konfliktů, jsou těmito značkami veškeré věci a chování okolo nás.¹⁰⁶

Aby se Sartre ještě důsledněji vymezil od soudobého marxismu, aplikuje progresivně-regresivní analýzu na kapitál. Říká, že ve vývoji kapitálu můžeme pozorovat hierarchii cílů vzájemně zahrnujících a zahrnutých. Kapitál se stává společenskou realitou, a vztahy z něj vycházející nabírají charakter opozice, závislosti či spojenectví. Kapitál ale není nějakou vyšší mocí s vlastní silou. Je řízen mocí kapitalisty. Kapitalista svoji moc objektivuje, protože jeho moc je předmětem k překonání dalším kapitalistou. Jednotliví kapitalisté se tak snaží udržet svoji moc a být mocnější než někdo další a nezamýšleným důsledkem toho se stává, že kapitál vytváří tlaky na celou společnost. Každý člověk v kapitalistické společnosti, ať už kapitalista nebo proletář sleduje svůj vlastní záměr a v rámci něj vnímá do jisté míry ostatní lidi jako prostředek. Tato síť odcizených vztahů, ve které člověk vnímá člověka nebo skupinu jako objekt, ns jehož úkor staví své cíle, utváří nástroje a systémy ve společnosti. Je proto nutné rozdělovat živoucí cíle od vedlejších produktů naší aktivity. Živoucí cíle jsou vědomím úsilím nějakého člověka nebo skupiny, zatímco vedlejší produkty aktivity vznikají jako nezáměrný důsledek lidského úsilí o něco jiného, ale v konečném důsledku mohou začít ovlivňovat celou společnost. Badatel nachází při zkoumání dějin takové objekty a musí je nejprve prozkoumat tak, jak jsou a nesnažit se je redukovat a nepřístupovat k nim s předsudkem, a to přesto že ze začátku ani neví, zda vznikly úmyslně. Některé objekty jsou sice nechťené, přesto ale mají význam. Pokud toto sleduje se zde představenou teoretickou základnou a bude dbát na empirismus, pak se mu budou fakta sama vyjevovat ve svém bezprostředním smyslu.¹⁰⁷

---

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 131-136.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 136-142.

Analýza Gustava Flauberta

Sartre v knize *Marxismus a existencialismus* demonstruje svou progresivně-regresivní analýzu na příkladu života francouzského spisovatele Gustava Flauberta, který je představitelem literárního realismu 19. století. Flaubertův realismus je sice dle Sartra v souladu se sociálním a politickým vývojem maloburžoazie Druhého císařství - mocenského uspořádání Francie po roce 1852, které bylo zásadně ovlivněno revolucemi roku 1848 -, přesto ale soudobý marxismus nedokáže dostatečně osvětlit důvody této vzájemnosti perspektiv. To znamená, že soudobý marxismus opomíjí příčiny specifických prvků Flaubertovy existence (například toho, proč žil jako poustevník, nebo psal své knihy určitým specifickým stylem). Marxismus se ani o hlubší porozumění nepokouší a vystačí s pouhým předpokladem, že Flaubertův styl psaní nutně vychází z dobových poměrů a třídních nerovností, které na sebe během tohoto období vzaly určitou konkrétní podobu. Tímto ale plně nevysvětluje, proč se Flaubert lišil od svých současníků. Sartre naopak zdůrazňuje tyto specifické prvky, jde více do hloubky a snaží se tyto prvky interpretovat nejen v kontextu doby a sociálních nerovností, ale i z hlediska rodinné struktury nebo jedincova prožívání.¹⁰⁸

Sartre dle svého postupu analyzuje Gustava Flauberta následujícím způsobem: Dle Sartra patří Flaubert k buržoazii kvůli tomu, že se narodil do buržoazní rodiny. A podstata maloměšťáka, který se do buržoazie narodí, se liší od maloměšťáka, který se sám maloměšťákem stane tím, že překročí hranice své třídy. Jedním z faktorů, které mohou vysvětlit Flaubertovo buržoazní uvažování a cítění, tak může být rodinné nastavení, a sociální podmínění v dětství, které má na člověka formující vliv. Sartre to sice přímo takto nepojmenovává, ale píše, že „Uvažuje-li Flaubert jako buržoa a má-li pocity měšťáka, je tomu tak proto, poněvadž z něho takového měšťáka učinili již v době, kdy nedovedl chápat smysl gest a rolí, jež mu byly uloženy.“¹⁰⁹ Konkrétně u Flauberta měly tyto rodinné vlivy podobu otce, který sice vyrůstal na venkově, později se ale stal chirurgem a působil ve městě Rouen, matky, která byla příbuzná se šlechtou a staršího bratra, který studoval lékařskou fakultu a byl vnímán jako ten nadanější z bratrů. Dítě dle Sartra zároveň prožívá obecno jako partikulárno – to znamená, že ho společenské jevy ovlivňují v jeho každodenním životě, jelikož dítě svoji příslušnost k danému prostředí vnímá jako jedinečný zážitek. Ačkoliv měl Flaubert s otcem konflikt a cítil se jím nedoceněný, byl

---

¹⁰⁸ SARTRE, Jean-Paul, *Marxismus a existencialismus*, s. 52-53.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 53.

na něj velmi fixovaný. Flauberta tedy mohlo ovlivňovat i nastavení otce, který věřil ve vědu a byl ovlivněn ideály Velké francouzské revoluce. To ovšem neodpovídalo nastavení rozmachující se společenské třídy měšťanstva a vládnoucí monarchie, kde se koncentrovala moc kolem císaře a církve. Prožívání tohoto konfliktu mezi názory otce a obecnými podmínkami ve společnosti, pak nejspíše Flauberta vedly k odvratu od buržoazie a zároveň k vybudování vlastního postoje.¹¹⁰ Tímto způsobem Sartre využívá historickou analýzu té dějinné epochy, stejně jako sociologická a psychologická fakta a progresivně odkrývá jednotlivé významové roviny, které Flauberta mohly ovlivnit – třída do které patřil, společenské nastavení té doby, rodinné vztahy a vlastní prožitky Flauberta.

Sartre se domnívá, že Flaubert musel nutně prožívat charakter své rodiny a třídní rozpory, se kterými se vyrovnávala. Flaubertova rodina měla částečně služebnický charakter. Flaubertův otec měl špatný vztah se svým nadřízeným, vnímal to tak, že vůči němu nejedná spravedlivě. Tato křivda byla ještě doplněna pocitem nedostatečného docenění zásluh, o kterých Flaubertův otec často mluvil. Mohli bychom tak u něj pozorovat něco, co psychoanalýza později nazývá komplexem méněcennosti. Flaubertova rodina navíc pocházela z venkova a nikdy zcela nezapadla do měšťanského stylu života, například si zachovala některé venkovské návyky¹¹¹ (Flaubertův otec nosil venkovské oblečení, například kozí kůži v zimě, zatímco ve městech se po Velké francouzské revoluci nosili vlněné kabáty). Se vzrůstajícím bohatstvím také nakupuje půdu na venkově a nakonec se na venkov i vrací.¹¹² Zde vidíme další rovinu, kterou je možné analyzovat a to jak se Flaubertovi vyrovnali s vlastní společenskou třídou. Toto hledisko je zase spíše marxistické.

Sartre tuto situaci porovnává s Charlesem Baudelairem, který byl Flaubertovým současníkem. Na popisu jeho rodiny ukazuje důležité odlišnosti, které formovaly i jejich rozdílné charaktery. Baudelairova rodina naopak pocházela z města, patřila k buržoazii po delší dobu než Flaubertova a jednalo se taky o jiný typ buržoazie – totiž buržoazii úřednickou. Pro Baudelaira bylo více formující pouto s matkou, jelikož otce kvůli jeho zaměstnání často nevidal. Otec brzy zemřel a matka se po druhé provdala.¹¹³ Toto srovnání je pro analýzu také důležité, jelikož umožňuje zhodnotit, do jaké významové

---

¹¹⁰ Tamtéž, s. 53-54.

¹¹¹ Tamtéž, s. 56-57.

¹¹² KYBALOVÁ, Ludmila, *Dějiny odívání: Od empirie k druhému rokoku*, s. 53.

¹¹³ SARTRE, Jean-Paul, *Marxismus a existencialismus*, s. 57-58.

roviny můžeme daný faktor zařadit. A také ukazuje, že původ může být dalším z těchto faktorů.

Sartre se nad těmito vlivy zamýšlí také z psychoanalytického hlediska a nachází tak u Baudelaira takové rysy, jako je nevyrovnanost a neštěstí, a u Flauberta zase nenávisť vůči měšťanství, hysterické krize a mnišské sklony. Tyto rysy se pak promítají i do tvorby obou autorů. Například dílo *Paní Bovaryová* pojednává o mladé ženě, která se provdá do domluveného sňatku a v něm konfrontuje své romantické představy, které načerpala v milostných románech. Když zjistí, že její manželství této představě nevyhovuje, začne si hledat milence, kterým kupuje drahé dárky, čímž se dostane do dluhů. Nakonec, aby před dluhy unikla, spáchá sebevraždu, nicméně umírá šťastná, protože ví, že ji už nic nebude trápit. Její manžel následně zemře žalem a dcera se dostává do péče chudé tety a musí si od mala vydělávat, aby přežila. V kontextu Flaubertova života je jasné, že není možné charakter díla *Paní Bovaryová* vysvětlit pouze působením politicko-sociální struktury společnosti (tedy rozvojem buržoazie), aniž bychom vynechali hlubší, individuálnější procesy jako je Flaubertovo prožívání, které se odehrávaly zároveň s těmito plošnějšími společenskými pohyby.¹¹⁴ Toto je zase progresivní bod analýzy, kdy Sartre nejprve zmapoval hierarchii významů, které mohly Flauberta ovlivnit, a nyní se dívá, jak se s nimi Flaubert vyrovnal, a skrze jaké faktor lze vysvětlit nějakou konkrétní událost, tedy například dílo *Paní Bovaryová* ale i jeho nadčasovost.

Tyto myšlenkové postupy, převzaté z jiných disciplín slouží Sartrovi jako jednotlivé kroky progresivně-regresivní analýzy: Sartre nejprve na postavu Flauberta aplikuje regresivní přístup. Snaží se proniknout co nejhlouběji do jedinečnosti spisovatelova charakteru a chování a tuto jedinečnost vysvětlit. Dozvídá se tak, že například Flaubert se identifikoval s postavou stejnojmenného literárního díla paní Bovaryovou a vícekrát se během jeho analýzy setkává s Flaubertovou feminitou. V kontrastu toho zjišťuje, že Flaubertova identifikace se promítla i do Paní Bovaryové, jelikož v díle disponuje spíše mužskými vlastnosti. Zjistí také, že jeho současníci tušili ženskou identifikaci, protože Flaubert disponoval některými, pro jeho dobu typicky femininními charakterovými rysy (například závislostí, vztahovačností či poslušností), a že mu dokonce lichotilo, když o něj lékaři ve stáří pečovali jako o hysterickou ženu. Tyto informace Sartre zasazuje do kontextu a hledá za osobnostními rysy kontext dobového

---

¹¹⁴ Tamtéž, s. 58.

názoru (tedy co v 1. polovině 19. století znamenala přeměněna mužskosti na ženskost). Zaměřuje se také na kontrast jednotlivých děl autora – *Paní Bovaryová* – zdánlivě velmi realistické a věcné dílo a *Pokušení svatého Antonína* – abstraktní dílo rozpracovávající abstraktní témata jako je bůh, náboženství či nicota.¹¹⁵ Flaubert na *Pokušení svatého Antonína* pracoval celý život, dílo napsal ve 3 verzích. Pojednává o tom, jak svatý Antonín trpí na poušti a následně začne halucinovat vzpomínky na to, co zažil nebo četl a tyto halucinace se stávají nepřehlednou změť fantasií. Svatý Antonín následně zpochybní Boha, když ho nazve d'áblem a následně halucinace pokračují do dalšího dne, kdy uprostřed Slunce zazáří tvář Krista a svatý Antonín se opět vrátí k modlitbám. Kniha byla odsouzena jak Flaubertovými současníky spisovateli, tak širokou veřejností. Flaubertovo umělecké dílo nám při jeho analýze slouží jako hypotéza k osvětlení života autora. Sartre si je ale vědom, že vyjádření umělce v díle nezachycuje život zcela, a tak za osobnostními rysy odhalenými v díle (jako je narcismus, osamělost, feminita, pasivita) vnímá sociální struktury a vlivy v dětství. Zde přichází na řadu psychoanalytický náhled. Sartre si klade regresivní otázky, tedy pátrá do minulosti po původu jednotlivých charakterových rysů a systematicky analyzuje různé životní vlivy. Sartre postupuje tak, že čerpá informace o Flaubertově dětství jednak z objektivních informací o rodině (třídní rysy, status, typ rodiny atd.) a jednak z Flaubertových subjektivních prohlášení o jeho rodině (např. nenávisť bratra). Zároveň bere v potaz také všeobecné podmínky (vývoj intelektuální maloburžoazie, rozmach kapitalismu, návrat velkostatkářů). Tyto všeobecné podmínky konstituují lidskou zkušenost v tom slova smyslu, že na jejich podkladě se vytvářejí konkrétní syntézy. Díky syntéze obecných podmínek s konkrétní zkušeností můžeme postihnout specifika maloburžoazních rodin. K tomu je vhodné srovnat Flaubertovu rodinu s rodinami jeho současníků, díky čemuž budeme schopni konkretizovat obecné představy o buržoazní třídě a postihnout její kořeny (například vztah mezi úřednickou intelektuální maloburžoazií a kapitalistickými průmyslníky). Takto například vidíme, jak Flaubert prožíval výše zmíněný rozpor mezi racionalitou a analytickým přístupem měšťanstva a císařstvím vázaným na církev.¹¹⁶

Jak již bylo řečeno, mezi konkrétními zkušenostmi a životními podmínkami je vzájemný pohyb sem a tam (jedno ovlivňuje druhé a naopak). S použitím regresivní metody odhalí Sartre hierarchii významů - od díla *Paní Bovaryová* se dostane k

---

¹¹⁵ Tamtéž, s. 121-122.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 122-125.

Flaubertově ženskosti, hlouběji k dětství strávenému v nemocniční budově a na ještě obecnější úrovni k rozporům maloburžoazie a nakonec vývoji rodiny 19. století. Kde každý význam z velké části osvětluje ten předchozí.¹¹⁷

Následně je třeba použít progresivní analýzu, která se zaměří na to, jak zkoumaná osoba jednotlivé vlivy překročila. Sartre chce uchopit projekt, kterým se Flaubert snažil uniknout od maloburžoazie, který vedl k napsání *Paní Bovaryové* a k tomu, že ze sebe Flaubert udělal měšťáka, kterým původně být nechtěl. Tedy jak se Flaubert formoval ve světě – například proč si zvolil konkrétní styl psaní. Abychom pochopili celkový význam toho, vůči čemu se vymezil, vycházíme z okolností zjištěných pomocí regresivní analýzy a odhalujeme zákonitosti Flaubertova vývoje. Abychom si byli jisti, že zákonitosti vysvětlujeme správně, musíme ve vysvětlení syntetizovat všechny významové roviny. Pokud se nám to nepodaří, podnikáme regresivní analýzu znovu a ještě jí prohlubujeme. Celkově pak jde o postižení dialektického pohybu, toho jak jeden význam překračoval druhý (u Flauberta například, jak došlo k nepochopení jeho díla a jak byl následně tento rozpor překonán v průběhu dějin).

Nakonec Sartre klade důraz na důsledné provedení celé metody. Není na místě se snažit se celý proces uspíšit, jinak bychom mohli sklouznout ke zjednodušování. Mohli bychom například definovat Flauberta jako realistu a rozvinout falešnou teorii o vývoji realismu v 1. polovině 19. století a naprosto opomenout, že Flaubert prohlašoval, že realismus nesnáší a ačkoliv napsal zdánlivě realistické dílo, *Paní Bovaryovou*, ve skutečnosti je v něm obsažen metafyzický přesah, který společnost nepřijala, když jí byl následně nabídnut přímo, prostřednictvím díla *Pokušení svatého Antonína*. Tím pádem bychom se nemohli dostat ani ke správné interpretaci doby, protože bychom si nemohli položit otázku, jaká společnost musela být, že považovala dílo, ve kterém autor popisuje ženu s mužskými vlastnostmi, za realistické a oceňovala ho jako skutečný obraz doby.¹¹⁸

Když si celý postup shrneme: Progresivně-regresivní analýza představuje snahu o postihnutí jednotlivosti (události, osoby nebo díla) v jejím širokém kontextu. Metoda využívá poznatky z historie, sociologie, antropologie a psychologie, aby zajistila, že žádná relevantní fakta nebudou opomenuta nebo redukována na něco jiného. Neopomíjí ani hledisko původního marxismu, a bere tedy v potaz materiální podmínky, a to jak

---

¹¹⁷ Tamtéž, s. 125-126.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 121-129.

ovlivňují společnost. Případ, kterým se badatel rozhodne zabývat, může být díky ní pochopen de facto beze zbytku a umožňuje tak opravdový vzhled do situace. Taková analýza je podle Sartra naprosto nezbytná při snaze o pochopení dějin.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo představit progresivně-regresivní metodu Jeana Paula Sartra v kontextu existencialismu a marxistické filosofie a ukázat, jak se Sartre posouvá od původního konceptu existencialismu a snaží se integrovat svoji filosofii do Marxovy filosofie.

Z tohoto důvodu bylo nejprve potřeba vymežit základní pojmy Sartrovy filosofie, které představil především v dílech jako je *Bytí a nicota* nebo *Existencialismus je humanismus*. Zde Sartre představil silný koncept filosofie lidské svobody, která nemá být ničím determinována. Ovšem později hovoří o začlenění své filosofie do filosofie marxismu, která je vystavěna na předpokladu determinace jednotlivců materiálními podmínkami a výrobními vztahy, které z těchto materiálních podmínek vychází. Spojení obou disciplín se tak zprvu zdá paradoxní. V práci je ale ukázáno, jak se Sartre myšlenkově posouvá, aniž by explicitně svoji původní filosofii odmítl. Zde se ukazuje, že Sartre nově připouští omezení lidské svobody a existenci více či méně přístupných budoucností jedince. Svou tezi o absolutní svobodě modifikuje tak, že tvrdí, že absolutní svoboda člověka bude možná, až pokud bude dosaženo beztřídní společnosti.

V práci se ukazuje, že Sartrova integrace existencialismu do marxismu se netýká ani tak politické filosofie jako spíše způsobu poznávání reality. Za tímto účelem Sartre provádí určité myšlenkové kompromisy a posuny ve svých původních filosofických východiscích. Zároveň ale kritizuje soudobou marxistickou filosofii, jelikož Marxovy původní myšlenky vykládá špatným způsobem, a sám se k nim vrací. Sartre přebírá metody dalších vědních oborů, jako je sociologie, antropologie a psychoanalýza. Východiskem těchto posunů a inspirací se stává nová metoda, a sice progresivně-regresivní analýza. Tato analýza spočívá v odrytí hierarchické struktury významů, které postupují od konkrétního díla či chování k všeobecným společenským či dějinným podmínkám (regresivní analýza) a následném osvětlení těchto chování projektem člověka (progresivní analýza). Mezi oběma složkami přitom probíhá vzájemné odkazování na výstupy obou složek a proces totalizace, tedy sjednocování zjištěných prvků do syntézy pohybu. V tomto kontextu je analýza v práci následně interpretována a nakonec prakticky aplikována na život a dílo spisovatele Gustava Flauberta.

Zdroje

- ATKINSON, Will, 2023. *Class*. John Wiley. ISBN 1509557202.
- FLYNN, Thomas R., 2017. Sartre. In: CRITCHLEY, Simon a William R. SCHROEDER, ed. *A Companion to Continental Philosophy* [online]. Oxford, UK: Blackwell Publishing, 2017-08-16, s. 256-268 [cit. 2023-02-17]. ISBN 9781405164542. Dostupné z: doi:10.1002/9781405164542.ch21
- KYBALOVÁ, Ludmila. *Dějiny odívání: Od empiru k druhému rokoku*. Praha: Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-147-6. S. 53.
- MARX, Karl a Friedrich ENGELS, 1953. *Ke kritice politické ekonomie*. Praha: SNPL. Velká knihovna marxismu-leninismu
- MARX, Karl, 1954, *Kapitál*, Státní nakladatelství politické literatury
- MARX, Karl, Friedrich ENGELS a Jaroslav BÍLÝ. *Dopisy o "Kapitálu"*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1957
- NOVOZÁMSKÁ, Jana, 1998. *Existoval existencialismus?: výzva a ztroskotání Jean-Paula Sartra*. Praha: Filosofia. ISBN 80-7007-108-7.
- PAVLÍK, Ján. Kantova filosofie dějin jako varianta teorie spontánního řádu. *Voegelin-principles.eu* [online]. [cit. 2023-03-24]. Dostupné z: <https://www.voegelin-principles.eu/kantova-filosofie-dejin-jako-varianta-teorie-spontanniho-radu>
- PETŘÍČEK, Miroslav, 1997. Úvod do (současné) filosofie: [11 improvizovaných přednášek]. 4. upr. vyd. Praha: Herrman
- RANSDORF, Miroslav, 2017. Dialektický materialismus. *Sociologická encyklopedie* [online]. [cit. 2023-04-29]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Materialismus_dialektick%C3%BD
- SARTRE, Jean Paul, 1963. *Search for a Method*. New York: Alfred A Knopf.
- SARTRE, Jean-Paul, 1966. *Marxismus a existencialismus*. Praha: Svoboda. Filosofie a současnost.
- SARTRE, Jean-Paul, 2004. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad. Krystal (Vyšehrad). ISBN 80-7021-661-1.
- SARTRE, Jean-Paul, 2018. *Bytí a nicota: pokus o fenomenologickou ontologii*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Oldřich KUBA. Praha: OIKOYMENH. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-250-9.

- *The Cambridge Companion to Sartre*, 1992. Cambridge: Cambridge University Press.
ISBN 9780521381147. Dostupné z: doi:DOI: 10.1017/CCOL0521381142